

STUDENTFÖRENINGEN VERDANDIS SMÅSKRIFTER 45.

SOCIALISMEN.

EN HISTORISK FRAMSTÄLLNING AF

HJALMAR BRANTING,

redaktör. ------------**Andra upplagan.** (Af förf. granskad 1906.) ------------*(Åttonde tusendet.)* ------------
STOCKHOLM ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta är andra upplagans åttonde tusende. Första upplagan utkom 1892 och en tredje 1908.

Boken, som tillhör University of Michigan Library, har scannats av Google Books. Den anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i februari 2014 av Bert H.

1. Vår tids »sociala fråga».

I ett föregående häfte af dessa skrifter*) har dess författare ffist uppmärksamheten på hvad som fir det karaktäristiska för vår tids »sociala fråga». Det fir visst icke tillvaron i och för sig af fattigdom Och nöd, med alla följder i hämmad eller snedvriden andlig utveckling; en stam af vildar fir alltid ur vår synpunkt fattig och ofta nödstfild, men en social fråga i vår modfirna mening faller lika litet inom dess värld som någon af de stora uppfinningar, hvilka i vår tid sett dagen. Fastmer ha vi att söka kärnpunkten i hvad vi nämna den sociala frågan uti den för vår civilisation betecknande motsägelsen mellan exempellöst glänsande framåtskridande och fortfarande eller till och med stegrad hopplös massfattigdom. Mänsklighetens samtliga kulturfolk förfoga i denna stund öfver så kolossala medel till fyllande af alla slags gamla och nya mänskliga behof, att de skulle förefalla en betraktare frfin ett äldre tidsskede alldeles sagolika. Men knappt någon dristar längre påstå, att deni^a häpnadsväckande snabba utveckling kommit sä som den kunnat och bort de djupa leden tillgodo. Midt uppe i alla dessa nya möjligheter lefver alltjämt den stora massan inom de sä kallade civiliserade nationerna i det bittra armodets gränstrakter, ur stånd att med lifslångt hårdt arbete eröfra ens

• N:r 11, Den industriella arbetarfrågan, af Gustaf F. Steffen,en tryggad ställning, långt mindre då att få föra ett mot kulturframstegen svarande lif, ur stånd att hindra att millioner hemfalla åt fattighusen, fängelserna eller

prostitutionen, och därtill dömd att se hur på andra sidan af den sociala klyftan snart sagt intet behof förspörjes, äfven om det blott skvallrar om öfvermättnadens sjukliga raffinemang, utan att tjänstvilliga händer genast komma i rörelse för dess tillfredsställande.

Klarast och renast framträder denna grundkaraktär hos nutidens allmänna sociala fråga just på det område, som är måst typiskt för tidens arbetssätt, inom den modärna industrin. I de länder, som hunnit längst i ekonomisk utveckling, är redan den industriella produktionen obestridt den tongifvande framför näringslifvets äldre grenar, åkerbruk, handtvärk med flera, hvilka för öfrigt själfva på samma gång allt mera påtryckas industriprägel. Det industriella storkapitalet spelar alltså där redan första fiolen i de kapitalistiska inträssenas orkester, och å andra sidan bilda industrins, särskild t storindustrins lönarbetare själfva den kärntrupp, kring hvilken den öfriga massan af skilda slags arbetare-elementer småningom förtätar sig till en någorlunda likformigt tänkande och kännande arbetarklass. De ekonomiskt efterblifna länderna gå med snabba steg i samma riktning. Den svenska fabriksindustrins hela tillvärkningsvärde skattades 1840 till 21 millioner kronor, men hade 1869 stigit till 82,300,000 kronor, 1890 till 270 millioner kronor samt 1902 (inklusive sågvärk, brän-nerier m. m., som förut ej inräknades) till l,0ö3 millioner kronor. Jordbrukets afkastning stegras däremot vida långsammare; värdet af hela skörden var 1894—98 i medeltal 531 millioner kronor, 1899—1903 i medeltal 615 millioner kronor, hvarvid doch största ökningen faller på fodret och rotfrukterna. Förskjutningen till industrins förmån är påtaglig, äfven sedan hänsyn tagits till att dess äldre siffror äro alldeles för låga. Dock: »det industrielt mera utveck-lade landet visar det mindre utvecklade endast bilden af dess egen framtid.»

Det var därför med fullaste rätt som i denna samling skrifter vid den första mönstringen af den sociala frågan särskilt drogs fram i förgrunden den industriella arbetarefrågan. En gång för alla må också bär hänvisas till detta förut citerade häfte för talrika exempel pä de sociala missförhållanden, som äro för vår tid karaktäristiska, och som alla ytterst låta sig återföras i denna motsägelse: massfattigdom hos en strängt arbetande befolkning, trots att dess produktionskraft genom teknikens framsteg mångfaldigats.

2. Ur den modärna »sociala frågans» uppkomsthistoria.

Det säger sig själft, att detta med vår tids sätt att frambringa och fördela nyttigheterna särskilt sammanhängande missförhållande icke framstått i sin fulla skärpa och klarhet från en dag eller ett år till det nästa. Sociala förändringar ske lika litet som andra omdaningar i naturen plötsligt och utan förebud. Där det stundom förefaller som om denna regel jäfvades af revolutionära utbrott, visar alltid en djupare granskning, att det nya länge på förhand förberedts och att hvad som föll med brak och dån blott var gamla former, hvarur lifvet redan flytt och som ej längre kunde hålla sig uppe i en redan nyvorden omgifning. Den storindustriella fabriken med sina fullkomnade maskiner har genom många öfvergångar utvecklats ur det enkla värkstadsrum, där smådriften skötte sina primitiva redskap. Ehuru storproduktionens seger öfver de svagare, äldre tillvärkningsformema redan är afgjord, som vi längre fram närmare skola se, finns dock mången-stådes ännu talrika näringsflitens fält, där ganska mycket, om också visst icke allt, förblifvit vid det gamla. I de mindre framskridna länderna ter sig därför för betydande befolkningsgrupper den modärna sociala frågan uppblandad med alla slags olösta spörsmål, som ärfts från helt andra samhällsförhållanden än de för nutiden utmärkande. Så har t. ex. i Sverge fordran på afskrifning af grundskatter kunnat genomföras som en politisk nödvändighet, medan i England allt starkare från massorna ljuder ropet på jordens nationalisering, det vill säga dess indragning till hela nationens egendom. Det gäller då för samhälls-forskaren att icke låta sig förvirras af dylika skenbara motsägelser, utan bör han minnas att nutidens värkliga sociala fråga icke alltid träder honom i sin renhet till mötes, minst i efterblifna länder. »Utom af de modärna missförhållandena lida vi under trycket af en hel rad ärfda missförhållanden, som härflyta af att gammaldags produktionssätt, hvilka öfverlefvat sig själfva, ännu vegetera kvar och draga i släptåg efter sig otidsenliga samhälleliga och politiska förhållanden. Vi lida icke blott af de lefvande, utan äfven af de döda.»

Det nutida produktionssättet bröt först igenom med den ekonomiska revolution, som ägde rum i Englands viktigaste industrigrenar under slutet af sjuttonhundratalet och som hade sin utgångspunkt i Watt’s uppfinning af ångmaskinen 1764 och Arkwright’s uppfinning af spinnmaskinen 1767; Följderna af denna maskinarbetets af

görande seger öfver handarbetet sammanfattar Fr. Engels i sitt klassiska verk från 184ö »De arbetande klassernas läge i England» i dessa ord: »å ena sidan alla manufakturvarors hastiga fallande i pris, handelns och industrins uppblomstring, eröfring af nästan alla oskyddade främmande marknader, hastig ökning af kapitalen och nationalrikedomen; å andra sidan en äpnu mycket hastigare ökning af proletariatet, förstöring för den arbetande klassenaf all egendom och all säkerhet i förvärfvet, demoralisation, politisk upphetsning och alla de för de egendomsbisitt&nde engelsmännen så ytterst obehagliga fakta, som vi i det följande skola närmare betrakta», med ett ord: ett fruk-tansvärdt arbetareelände.

Att folkinstinkten redan mycket tidigt riktigt anade hvad som förestod, framgår af det betecknande faktum, att Arkwright strax efter sedan han fått sin första maskin i gång måste fly från sin födelsestad Preston för de ursinnige arbetarna, som beskylde honom att vilja taga brödet ur munnen på dem. Naturligtvis lät sig dock icke uppfinningen genom sådant göras ogjord; Arkwright dog 1792 som rik fabrikant och baronet. Dylika utbrott af förtviflans harm öfver hvad som ur alla andra synpunkter än de öfverflödiggjorda arbetarnes ter sig som storartade framsteg ha för öfrigt ofta beledsagat viktiga uppfinningar. De ha först på senaste tiden försvunnit för den stigande upplysningen bland arbetarne själfva, hvilken lärt dessa att söka göra de arbetssparande maskinerna för sig oskadliga på helt andra vägar än den råa och ändå fruktlösa förstörelsens.

För ett århundrade sedan befann sig emellertid arbetarnes upplysning ännu i sin linda, ja man var ju ännu alldeles i början af den tid, då en arbetarklass i modärn mening först uppstod i Europas ledande stater. Yrkes-arbetarne8 från medeltiden stammande organisation var sprängd genom handtvärkets undanträngande af manufaktur och genom statsmaktens ingripande till mästarnes förmän; i England förbjöds sålunda genom en förordning af 1562 vid strängaste straff all förening af arbetare i syfte att höja lönerna eller dylikt. Dessa för detta gesäller och lärlingar bildade en hufvudström till industri-arbetarnes nya klass. En annan ännu mera gifvande flöt från landsbygden till samma mål. Med den följde små jordägare, som drifvit hemindustri, men nu löstes fränall jordbesittning, daglönare, som hoppades p& bättre arbetsförtjänst, och först och sist afkomlingarna till de massor af småbönder, hvilka allt ifrftn 1500:talet af de stora jorddrottarna med våld drifvits frän gård och grund, för att ge plats särskildt åt mera rentabla fårbeten. I detta underliga land »äta fåren upp människorna», skrifver den engelske kanslern Thomas Morus i sin »Utopia». I själfva värket har man svårt att tänka sig nftgot mera ohyggligt än den sannfärdiga historien om huru Englands landt-befolkning jagades frän sina fäders jord och förvandlades till det arbetssökande proletariat, som den nya industrin behöfde, medan samtidigt vid samhällets andra pol begynnelserna till det nutida kapitalet roffades tillsammans i största skala med de brutalaste och smutsigaste medel: stöld af allmänningar, kyrkogods eller bondgårdar, plundring utan häjd och gräns i kolonierna, slafhandel m. m. Ännu 1814—20 förjagade härtiginnan af Sutherland 15,000 skottar frän »sitt» gods, det vill säga det omrftde på

794,000 acres land, som tillhört den stam, bland hvilken hennes förfäder varit höfdingar, och 1825 betade 131,000 fftr där landtfolket förut bott. Och mot de fftgelfria, från hem och arbete förjagade »landstrykarne» satte lag efter lag barbariska straff; de piskades och brännmärktes, fängslades och afrättades hoptals. Under Henrik 8 afrättades »72,000 små och stora tjufvar»; under Elisabeth »förgick intet år, utan att att 3- eller 400 landstrykare hängdes i galge».

Så gjorde den modärna arbetareklassen sitt tragiska inträde i historien. Englands föredöme af statsmaktens inskridande för att piska disciplin i från färdernetorfvan bortjagade »landstrykare» följdes af Frankrike, Holland med flere stater; ännu i vår svenska lagstiftning mot de »försvarslösa» ljuder, fast försvagad af tiden, samma grundton.

På dessa från skilda håll hopdrifna samhällselementur det Qärde ståndet, utan motståndsmöjlighet prisgifna åt förhållandenas tryck, började nu för omkring ett århundrade sedan den storindustriella utvecklingen att värka. Om det ett ögonblick möjligen sett ut som skulle fabriksarbetet icke blott i förut okänd grad öka nationalrikedomen, utan äfven skänka sina tjänare en bättre tillvaro, än de förut kunnat nå, så måste snart den växande konkurrensen mellan fabrikanterna inbördes komma alla illusioner i den riktningen att ramla.

Konkurrensen dref till arbetslönens nedprässning till det yttersta och samtidigt till arbetstidens, omänskliga förlängning, liksom till införande i stor skala af det billiga, men arbetareracens hela existens hotande barn- och kvinnoarbetet. Ännu i våra dagar, efter mer än ett halft århundrades framgångsrik kamp mot arbets-gifvare-intrāssenas hänsynslösa egoism, äro alla socialekonomer ense om, att ofantligt mycket* återstår att göra innan ens ett drägligt minimum af arbetareskydd kommit , till stånd. Hvar och en bör däraf kunna få utminstone

en aning om hur det såg ut i den industriella arbetare-

världen, innan ännu arbetarne själfva genom sina organisationer börjat göra front mot trycket ofvanifrån, och in-

nan ännu en tillstymmelse fanns till skyddlagstiftning.

Tillståndet var, för att tala med professor Fahlbeck, »mången-

städes hårresande». För detaljer, hur lärorika de än skulle

vara, ha vi här tyvärr ingen plats.

3. Definitioner. Egendomsformernas föränderlighet.

De första röster som med eftertryck böjde sig mot det nya slags masselände, som den industriella storproduktionen förde i släptåg, och som kritiskt belyste det r arbetande proletariatets förtviflade ställning, utgingo emellertid icke fr&n de betryckta själfva. Det åtgick någontid innan den nya klass, som här höll på att danas under den ekonomiska utvecklingens oblida händer, började känna sin solidaritet och själf reflektera öfver orsakerna till sitt usla läge. Arbetarerörelsen i betydelse af den modärna arbetareklassens medvetna kamp för en bättre tillvaro är yngre än socialismen.

Då hela planen för detta arbete afser att lämna en sammanträngd belysning af socialismen som ett historiskt faktum, är bär ingalunda platsen att försöka sig på en uttömmande definition af hvad begreppet socialism innebär. Om äljes detta häfte uppfyller sitt ändamål, skall läsaren just i och med den historiska utvecklingen af ämnet vinna den önskade insikten om hvad socialismen egentligen är. I detta sammanhang må vara fullt tillräckligt att med professor Fahlbeck*) fästa uppmärksamheten på tre hufvud-punkter i all socialism: att den tar sin utgångspunkt i massornas elände; att den finner orsaken härtill i arbets-afkastningens ojämna fördelning, hvilken sammanhänger med den privata äganderätten; samt att den sätter som sitt mål social jämlikhet, vunnen genom större eller mindre kringökäring af den enskilda äganderätten. Och medan vi äro i färd att antydningsvis definiera, må också här finna plats hur samme författare bestämmer begreppet proletariat. En proletär är »först och främst försänkt i fattigdom», men icke som öfvergångsskede, utan i en »permanent och hopplös» sådan; proletariatet är vidare »en massföreteelse, förorsakad mera af samhällets ekono miska och sociala organisation än af individens förhållande»; slutligen »är proletariatet — och detta utgör dess skiljemärke från andra tiders och andra länders fattiga — en massa, bestående af frie, helt och hållet åt sig själf ve öf-verlämnade lönarbetare».

Man plägar understundom fatta begreppet »socialistisk»

*) Det arbete af prof. P. E. Fahlbeck som här anföres bär titeln: »Stånd och klasser. En socialpolitisk öfverblick» (1892).i den vidsträckta betydelsen, att så betecknas hvarje samhällsordning, där den viktigare egendomen är gemensam, icke enskild besittning. »Socialistiskt» i denna mäst omfattande mening blir då också hvarje sträfvande, som under i öfrigt himmelsvidt olika förutsättningar syftar mot en sådan sakernas ordning. Mänskligheten har under sin långsamma utveckling genom de tre bufvudperioderna: vildhet, barbari och civilisation först ganska sent utbildat privat äganderätt. Utgångspunkten bar, så vidt vi nu känna, hos alla folk varit en mer eller mindre utpräglad kommunism (samegendom). »De primitiva människornas svaghet både i intellektuelt och fysiskt afseende tvingar dem att slå sig tillsammans för att producera» (det vill här säga bemäktiga sig sitt jaktbyte o. s. v.). »Men hvad som vunnits genom mångas ansträngningar kan icke vara individuel besittning: däraf egendomsgemenskapen.» Professor Maxime Kovalevsky, ur hvilkens föreläsningar i Stockholm 1889 dessa citater hämtats, utvecklar huru privategendomen småningom utbildade sig genom »nedläggande af individuelt arbete.» Först blef föda, vapen och prydnader föremål för enskild besittning, senare

kvinnor, som röfvats från grannstammarna, ännu senare slafvar, och vid öfvergången till boskapsskötsel husdjuren. Däremot blef bostaden först sent privategendom, och för all sådan gäller till en början den viktiga inskränkningen, att »resultaten af individuel produktion icke erkännas som enskild egendom annat än för så vidt de tjäna producentens ögonblicksbehof; det öfverflödiga tillhör med full äganderätt alla medlemmar af samma grupp.» När man så kommer fram till åkerbrukets tidevarf, är utgångspunkten likaledes gemensam besittning af jorden, hvaraf spår mångenstädes bibehålla sig ända fram mot våra tider (t. ex. de svenska byalagens »alimänningar»). Och först genom många öfvergångar blir omsider äfven jorden betraktad fullständigt som privat egendom.Vi måste här nöja oss med dessa antydningar om hur egendomsformerna skiftat under olika tider af mänsklighetens lif. För att rätt förstå den modärna socialismens tankevärld, är det nödvändigt att genast från början bryta med den ännu allmänt gängse fördomen, att enskild egendom, sådan vi nu se den rundt omkring oss, är något som i hufvudsak alltid så varit och därför också alltid måste väsentligen så förblifva. Denna naiva tro har af den nyare sociologiska forskningen visats vara alldeles grundfalsk. Äganderättsbegreppen ha växlat efter olika tiders kraf, lika visst som det funnits olika moralbegrepp, olika familjebildningar eller olika religioner. Och huru teorierna än kämpa mot hvarandra på de dunkla, aflägsna områden, där vårt släktes väg gick fram innan ännu en historia fanns, så mycket står dock fast, att genom långa tider gemensam egendom med allt hvad däraf följde betraktats som fullt lika själfklart och »naturligt» som vi nu äro vana att anse det vara, att ett hus eller en häst eller en skog tillhör en enskild person.

4. ”Socialistiska” ansatser i äldre tider.

Det gifves således alls icke några orubbliga, i människonaturen grundade lagar rörande egendomsförhållandena, utan tvärtom ha dessa formats efter hvarje tids behof, framförallt efter dess sätt att frambringa nyttigheterna. »Fördelningen och förbrukningen af rikedomarna måste bero af sättet hvarpå de inhöstas», skrifver Kovalevsky. »Egendomsrätten har förändrats för hvarje tid allt efter det sociala tillstånd, i hvilket den befann sig, efter arbetsmetoderna samt till och med efter de föremål, i fråga om hvilka den hade att tillämpas», skrifver Laveleye. På ett längre framskridet stadium, där samhället skilts i olikaklasser, komma helt naturligt dessas motsatta intr&ssen äfven till uttryck i helt olika uppfattning af huru med egendomen bör förfaras.

Hålla vi dessa enkla sanningar klara för oss, lösas af sig själfva en mängd äljes gåtfulla historiska fakta. För den, som går till studiet af andra tider och folk utan att kunna frigöra sig från sitt eget sätt att i dessa ting tänka oah känna, blir t. ex. Peru en obegriplig »socialistisk» tvångsstat i stället för ett rike, bvars egendomliga kultur helt enkelt bygts upp på bibehållen ursprunglig stamkommunism, och den asketiska strängheten i det gamla Sparta blir blott ett historiskt kuriosum, så länge den ej ses i samband med att där traditionerna från det tidigare kommunistiska stadiet bevarades längre än bland Greklands öfriga stammar.

Likasä obegripliga bli, om man låter sina egna äganderättsföreställningar stelna till absoluta sanningar, de talrika »socialistiska» ansatser — ordet alltjämt taget i sin vidsträcktaste bemärkelse — hvilka inregistrerats i häfderna från snart sagt alla sociala brytningstider.

I Platos bekanta arbete »Staten», den klassiska forntidens stora idealiserande framtidsdröm, tager filosofens protest mot det nya rikedomsväldet i Athen, »där det bestämmes efter taxeringsvärde hvilka som skola vara de styrande», rent kommunistisk form. Hos Plato är detta desto naturligare, som han för åtskilliga af sina förslag hade anknytningar i äldre, ännu icke bortglömda seder och föreställningssätt. Nyckeln till sin kritik lämnar Plato i dessa ord, som sedan ofta varit anledning att upprepa: »Ett vanligt samhälle,» säger han, »huru litet det än må vara, består i själfva värket af två samhällen, ett samhälle för de rika, ett för de fattiga, det ena i fäjd med det andra.» Dock förmådde icke ens en Plato gå utom sin tids ekonomiska grundförhållanden. Hans samhälle är blott de fries; slafveriet måste på hans tid te sig somen både helt naturlig och ekonomiskt nödvändig institution, och därför är också, betecknande nog, slafveriet bibehållet i den hellenska tänkarens kommunistiska idealstat.

Åtskilliga århundraden längre fram i tiden stå vi inför den största samhällskris, historien hittills haft att inregistrera: den antika civilisationens långa dödskamp.

Hvad var naturligare än att det tidsmässiga uttrycket för de proletariserade, lidande massornas känslor och

stämningar, den bland dem oemotståndligt sig spridande kristendomen, skulle låta »socialistiska» toner starkt ljuda fram? Också är ju hela den äldsta kristna literaturen, nya testamentet såväl som kyrkofäderna, späckad med de skarpaste uttalanden mot privategendomen. Hvem minnes icke Jesus' af Nasareth stränga bud: gå bort, sälj allt hvad du hafver och gif de fatliga och kom sedan och följ mig, eller hans liknelser om kamelen och nålsögat och den rike vid himmelrikets port? 1 skärande motsats till sin tids värklighet formulerade Paulus proletariatets rättsuppfattning om hur arbetets afkastning bör delas i orden: den som icke arbetar, han skall icke häller äta. Och bland kyrkofäderna är det blott att välja på måfå. »Den rike är en tjuf», skrifver Basilius. »Den rike är en röfvare. Det vore bättre att alla ägodelar vore gemensamma», läsa vi hos Johannes Krysostomos. »Öfverflödet är alltid resultatet af en stöld; om den icke föröfvats af den nuvarande ägaren, är det af hans förfäder», skrifver Hieronymus. »Enligt all rättvisa borde allt tillhöra alla. Det är orättrådigheten som skapat den enskilda egendomen», utlåter sig Clemens.

Vid folkrörelserna, som inleda den nyare tiden, visar sig åter längst nere i folkdjupet detta »socialistiska» drag att gå löst på de bestående egendomsformerna; det återfinnes hos den tyska reformationens »vederdöpare» liksom hos den engelska revolutionens »jämlikhetsifrare». De teoretiska motstyckena lämnades främst af Thomas Morus.den engelske kanslärn, i hans år 1516 utgifna »Utopia», samt af Morus' efterbildare, Campanella o. a. »Utopia» (ordagrant: ingen ort, landet Ingenstädes, hvaraf vi sedan fått ordet utopi) är liksom Platos »Stat» en skildring af samhället sådant detta efter författarens uppfattning borde vara. Ett framsteg, som genast slår oss vid en jämförelse, är att Morus icke längre behöfver bygga på slafveri; detta kvarstår blött som straff för förbrytare. Hvad hans samhälle behöfver frambringas i stället under allmän arbetsplikt på blott sex timmars normalarbetsdag. Låt oss höra hur han förklararar detta vara möjligt (citatet ur David Bergströms »Kommunism och socialism»). Han uppräknar bland de produktivt overksamme först kvinnorna — det industriella kvinnoarbetet fanns då icke ännu — och fortsätter:

»Vidare ha vi prästerna och de så kallade andlige, hvilken ofantlig och lättjefull skara! Lägg så till alla de rika — i främsta rummet alla dessa jorddrottar, som gemenligen kallas för ädlingar och förnäma Slå ihop med dem deras talrika hus- och tjänstefolk, jag menar hela detta livréklädda följe af odågor, och lägg till sist till dessa kraftiga och friska tiggare, som dölja sin lättja under någon låtsad sjukdom. Du skall då finna, därom är jag säker, att de, som arbeta på sådana ting som människorna begagna sig af, äro vida färre än du tänkte.

öfvertänk nu för dig själf huru få det är af dessa arbetande människor, som verkligen äro sysselsatta med nödvändiga arbeten. Öfverallt där pänningen brukas till värdemätare för allting, där kommer man med nödvändighet att allt framgent bedrifva en mängd onyttiga och öfverflödiga yrken och handtverk, som endast stå i lyxens och nöjets tjänst...

. .. Men om alla dessa, som nu äro sysselsatta med onyttiga arbeten, om vidare hela denna väldiga hop, som blir fördärfvad af lättja och sysslolöshet, och inom hvilken hvar och en ensam förbrukar mera af frukterna af andras arbete än två arbetare — om, säger jag, alla dessa människor kunde sättas till att göra någonting nyttigt, så inser du lätt, huru liten tid som skulle åtgå för att frambringa öfverflöd — nog och åter nog — af allt bvad som be-hofvet och bekvämligheten, ja, till och med den sanna och naturliga njutningslystnaden kunna fordra och begära.»

För öfrigt råder i Morus' »Utopia», så när som på kvinnogemenskapen, hvars bortfallande likaledes pekar på ett högre utvecklingsstadium, fullt lika genomfördkommunism som i Platos »Stat». Ämbetsmän förestå fördelningen af produkterna och, som på småproduktionens tid var naturligt, äfven af själfva produktionsmedlen bland medborgarne. Styrelsesättet är demokratiskt. Alla, män och kvinnor, måste lära dels jordbruk, dels ett yrke. Religionsfrihet råder — »Utopia» skrefs, när reformationen stod för dörren. Alla produkter lämnas och förnödenheterna afhämtas i varuhallen midt i hvarje stadskvarter; för denna mekanisms jämna gång sörjer statistiken. Samhällets ändamål är att möjliggöra för sina medlemmar njutning af allt hvad lifvet bjuder, materielt och andligt. Man ser att Thomas Morus icke för intet var en den ljusa renässansens son.

I förberedelserna till den stora franska revolutionen såväl som i dess förlopp spela däremot »socialistiska»

tendenser en ganska ringa roll. Denna hvälfning beseglade »tredje ståndets» seger öfver feodalsamhällets privilegierade härskande stånd, öfver monarki, adel och prästerskap; politisk och borgerlig frihet var dess hufvudlösen, och jämlikhet kräfde den segrande bourgeoisin väl uppåt, men ingalunda nedåt mot arbetarna, hvilkas föreningar den i frihetens namn förstörde och hvilka den utestängde från valrätten. »Revolutionens uppgift var», har Georg Rrandes träffande anmärkt, »att befria kapitalet från orättfärdiga bördor och hinder, icke att begränsa kapitalets makt.» Denna dess allmänna hufvudkaraktär uteslöt dock icke att äfven proletariska synpunkter stundom trängde sig fram vid sidan af den revolutionära hourgeoisins. På sitt sätt företrädde redan Rousseaus lärjungar, gent emot Voltaires, »socialistiska» möjligheter, så till vida som de förutom individens rättigheter strängt framhöllo människornas solidaritet och broderskapets plikt. »Girondisterna,» säger Brandes, »bekämpade hvarje despotism, som bar mänskligt anlete, men gåfvo å andra sidan intet skydd mot förhållandenas despotism. För Rousseaus lärjunge Robespierrestod det däremot klart, att det icke gagnade till n&got att skänka den värkbrutne rätten att bli botad, om man icke botar honom, och att det är ett hån att högtidligen tillförsäkra den lame rätten att gå. Han anade att den fria konkurrensen var en lögn i det ögonblick deltagarna i densamma vid löpningens början voro i sådan ställning, att den ene satt på en förträfflig häst, medan de andra måste springa till fots.»

I själva verket hade ju Rousseau i sitt bekanta arbete »Om ursprunget till den bristande jämlikheten mellan människorna» nedskrivit följande starkt »socialistiskt» klingande sats: »Den förste, som inhägnade en jordlapp och dristade säga: det här är mitt, och fann folk nog enfaldiga att tro honom, var den verklige grundläggaren till det borgerliga samhället. Hur många brott, krig och mord, hur mycket elände och ohygglighet skulle icke den ha besparat människosläktet, som ryckt upp hans märkesstenar och fyllt igen hans dike, ropande åt sina likar: akten er att lyssna till denne hädare 1 I ären förlorade om I glömmen, att jordens frukter tillhöra alla och jorden själv ingen.» Hos Rousseau får dock denna tanke icke någon central betydelse. Däremot utveckla ett par andra av revolutionens litterära förberedare, Morelly och M&bly, rent kommunistiska teorier, och juristen Linguet vänder sig i ett arbete »De borgerliga lagarna» lika skarpt mot den nya ekonomiska ordning hans liberala samtida påyrka som mot det gamla monopolväsendet.

»Girigheten och våldet,» säger han, »hava inkräktat jorden I våra polisstyrda länder äro själva elementerna slavar... Den rike säger öppet att endast han har rätt att tänka. Han överlastar den fattige med arbeten, för att denne icke ens skall ha tid att tänka på sin olycka ... Rättvisa är, säga de rättslärde, den ständiga viljan att giva var och en sitt. Men den fattige har ingenting annat än sin fattigdom. Alltså kunna lagarna icke bevara något annat åt honom. De åsyfta att skydda den, som äger överflöd, mot angreppen från dem, som icke ens ha det nödvändiga. Detta är deras verkliga anda, och om det är en olägenhet, så är den oskiljaktig från deras tillvaro. Det är rikedomen som stiftar dem

2. — Verdandis småskrifter. 45.och drager den förnämsta fördelen av dem. De äro fästningar, uppförda till dess fördel i ett fientligt land. Och är det icke den olika fördelningen av egendomen, som är källan till de överträdelser rättvisan straffar? ...

... Själva kärnpunkten i samhället är att fritaga den rike från arbete. Då livegenskapen avskaffades, var ingalunda meningen att avskaffa vare sig rikedomen eller dess fördelar. Man tänkte alls icke återställa människornas ursprungliga jämlikhet; det var endast till skenet den rike avstod sina företrädesrättigheter. Slaveriet har förevigats i världen, fast under det mildare namnet av tjänareskap. Stad och land äro fyllda med ett slags tjänare, vida talrikare, nyttigare och flitigare, kända under namnet arbetare. Dessa vanäras icke av lyxens prunk, utan frysa i trasor, fattigdomens dräkt, och njuta ingen andel i det öfverflöd, som deras arbete frambringar. Vilken fördel ha de av slaveriets avskaffande? Fruktan att dö av hunger...

Slaven fick alltid sitt uppehälle, även om han icke hade något att beställa. Vad blir det av den frie arbetaren, om arbetet börjar tryta? Vem bekymrar sig om bonom? Vem förlorar något på om han dukar under för svält och elände?»

Vi ha s& pass utförligt anfört Linguet ej minst därför att det är just hans tankegång som nära hundra år senare går

igen hos Sverges ende författare af utopiskt socialistisk riktning, rådman Qviding i Malmö, pseudonymen Nils Nilsson Arbetskarl.

Sitt praktiskaTuttryck fick denna proletariska flygel af det adertonde århundradets franska tänkande i den stora Babeufska sammansvärjningen 1797, så benämnd efter ledaren Gracchus Babeuf. Målet för detta djärva försök, som naturligtvis förde sina huvudmän på schavotten, var ingenting mindre än att till de egendomslösas fördel i kommunistisk riktning fullfölja den omvälvning, som nyss fört bourgeoisin till makten. »Revolutionens uppgift,» skriver Babeuf, »är att upphäva olikheterna människorna emellan och grundlägga allmän och gemensam lycka. Revolutionen är icke avslutad, därför att de rika uppsluka allting, medan de fattiga, arbetande som riktiga slavar och kvidande i sitt elände, icke ens räknas tillhöra samhället.» Den Babeufska kommunismen var för övrigt tillskuren i skräckväldets stil efter vad man då trodde vara spartanskt mönster. Den strängaste cen-tralisation skulle införas, tryckfriheten upphävas, alla bära lika dräkt, deltaga i gemensamma måltider med mera dylikt. Att jämlikhetssträvanden, som framträdde i så rå och primitiv form, icke kunde ens för kort tid bli segrande är självklart. Men i de socialistiska ansatsernas historia har den Babeufska sammansvärjningen sin plats given såsom en förelöpare till de proletariska rörelser, med vilka vi skola göra bekantskap från 1830-talet.

På denna snabba upptäcktsfärd genom äldre utvecklingsskeden ha vi nu hunnit tillbaka till den punkt, där vi sist voro hemma, i den moderna storindustrins och den moderna arbetarklassens födelsetid för omkring hundra år sedan. Den socialism, som svarar mot den härmed begynnande epoken, göra vi bekantskap med hos »de tre stora utopisterna», Saint-Simon, Fourier och Owen. Innan vi giva oss in på detta kapitel, dock först ännu en anmärkning till det föregående.

Vi ha kunnat på grund av vissa likartade drag sammanföra här ovan under den gemensamma etiketten »socialistiska» åtskilliga tidsströmningar, som uppstått under i övrigt totalt olika förutsättningar. Platos »Stat», den första kristendomen, kanslern Thomas Morus och de Babeufska »jämlikes» sammansvärjning — varje tänkande inser, att om allt detta med något fog skall kunna bära samma benämning, måste verkligen namnet, som vi också betonat, fattas i sin allra vidsträcktaste bemärkelse.

Men när de inbördes olikheterna äro så stora — och vår egen tids socialism står i sin tur också minst lika skarpt åtskild från dem alla — är det blott historiskt sunt förnuft, att icke slå tillsammans i en röra dessa skiftande företeelser, så som alltför ofta sker i den anti-80cialistiska tendens-litteraturen. Om en viss sådan »socialistisk» riktning, utbildad och verkande under sina säregna förutsättningar, icke lyckats tränga undan maktägande klasser eller hålla sig kvar vid makten, så är därmed.heter det, socialismens omöjlighet »praktiskt bevisad». En var, som börjar få en aning om hur skiftande mänskligt samhällsliv varit och kan vara, förstår likväl genast vilket våldsamt felslut härvid göres, under skydd af misstaget »socialism som socialism». Det är alls icke slugare att mot vår storindustriella, maskinproducerande tids socialister invända: socialismen är provad i Kina på 1100-talet och befunnen oduglig, än vad det skulle vara om någon påstod: forntidens demokratiska stater ha gått under, därför år demokratin omöjlig. — Just därför att detta häfte avser att objektivt skildra socialismen, är det också vår skyldighet att, där vi kunna, röja undan vilseledande föreställningar om densamma, utan hänsyn till om de ännu ha någon kurs i dagsagitationen.

5. Sen utopiska socialismen.

Vi fingo i andra kapitlet en antydan om det fruktansvärda proletärelände, vilket utgjorde medaljens frånsida vid den nya storindustrialismens uppsving. Om dessa lidanden, som sakerna då lågo, icke genast kunde ha till följd att en arbetarrörelse reste sig mot det bestående tillståndet, så slogo de dock upp dörrarna på vid gavel för en stark medkänslans socialism hos de humanare elementen inom bourgeoisin. Dessa måste k&nna sig desto djupare träffade, som de ju nyss varit fyllda av entusiastisk tro på, att med förverkligandet av den stora revolutionens principer friheten och lyckan omsider skulle stiga ned till människors barn. Förut hade mänskligheten vandrat i övertrons och okunnighetens mörker; nu var det absolut riktiga funnet, och revolutionen skulle föra ut i livet filosofernas idéer.

Vilket uppvaknande! Förnuftets stat hade gjort skepps-brott. Från Rousseaus samhällskontrakt, som trädde fram

med skräckväldets bistra drag, hade man flytt under Bona-partes sabeldiktatur. I stället för evig fred hade man fått ständiga erövringskrig. Motsatsen mellan fattiga och rika var icke utjämnad, utan tvärtom skärpt, i England genom storindustrin, i Frankrike genom skråväsendets och gesällföreningarnas upplösning samt genom indragningen av kyrkans egendom, vilken förut burit fattigvården. Och i stället för den väntade höga dygden frodades korruptionen ohejdat på alla områden. Det fattades blott män, som konstaterade att illusionerna krossats, och de kommo vid sekelskiftet. År 1802 utgav Saint-Simon sina »Brev från Genéve», 1808 kom det första arbetet ut av Charles Fourier, och 1800 övertog Robert Owen ledningen av fabriken New-Lanark.

Men hur kraftigt dessa tre ryktbara män angre po det semhällsskick, som byggts upp under den segrande bourgeoisins principer, i ett viktigt avseende stodo de dock på samma linje med sina motståndare; de sökte alldeles som dessa gjort konstruera upp ett samhälle efter förnuftets och rättvisans allmängiltiga lagar, de saknade sålunda den rätta blicken för alltings relativitet och för historisk utveckling. Revolutionens filosofiska fäder hade misslyckats i sitt värv, det var påtagligt; men man menade att det icke berodde på att de ställt sin fråga falskt, utan blott på att de icke funnit den rätta lösningen. Det rena förnuftet och den verkliga rättvisan var bara ännu inte upptäckt. Men nu kom upptäckaren i vederbörande samhällsreformators egen person. »Framträdandet af detta geni,» skriver Engels ironiskt, »och förkunnandet av dess sanning var ingalunda ett nödvändigt, oundvikligt led i den historiska utvecklingen, utan ren slump. Han hade kunnat födas 500 år förr och skulle därigenom besparat mänskligheten 500 års misstag, strider och lidanden.»

Den socialism, som framträdde ur en sådan tanke-gång, måste nödvändigtvis bli utopisk. Den forskade icke i det för handen varande samh&llets utveckling efter spiror till nya bildningar, utan byggde helt och hållet på vad den trodde vara den absoluta sanningen och rättvisan. Den vädjade icke till arbetarklassen, som ju också vid denna tid var mycket litet att vädja till, utan måste söka övertyga de besittande själva om sina företräden äfven för dem, vilket lättast kunde ske genom små mönsterkolonier. Med naiv tillit till att ha funnit den hela och fulla sanningen utförde den sina samhälls-modellbyggnader in i de minsta detaljer, avlägsnande sig sålunda på det mest fantastiska vis från det verkliga och ofta nog även från det rimliga.

Men då vi nu le åt till exempel en Fouriers vilda framtidsdrömmar i det blå om hur mänsklighetens kommande lycka skulle förvandla själva havsvattnet till ljuvlig lemonad och annat dylikt, så få vi därför icke förbise att, blandade med en lössläppt fantasis luftsprång, möta oss hos desse utopiernas siare de skarpaste kritiska iakttagelser av deras samtid och mången framtidsvink, vars verkliga genialitet numera från de mest skilda läger er-kännes.

Denne samme Fourier, som bygger upp ett helt system på teorin om att lyckan är det fria tillfredsställandet av drifterna, vilka alla äro goda och nyttiga, samt utan tvekan drar ut konsekvenserna härav till ett bisarrt månggiftes-ideal, kritiserar mördande kvinnans underordnade ställning. Han är den förste som ställt upp den satsen, att i ett samhälle mätes graden av den allmänna frigörelsen genom graden av kvinnans frigörelse. »Huru vanärande,» säger Fourier, »är icke det svaga könets ställning och belägenhet 1 Vilken frihet åtnjuta civilisationens kvinnor? Kunna de gifta sig efter sitt tycke? Visst icke, de äro en handelsvara. Tvångsäktenskapet är och blir ett hån mot naturen. Därav kommer det allmänna kringgåendetav detta tvångsäktenskap under skenhelighetens täckmantel bland den fina världens damer, det ohöljda överträdandet bland armodets offer. Därav denna upprörande orättvisa man begär mot dessa senare, sä man anvisar dem prostitutionen såsom näringsfång och sedan gör prostitutionen till en förbrytelse.»

Med ej mindre kraft och satirisk skärpa målar Fourier de ogenerade finansiella rövarebragder, som fyllde tiden närmast efter revolutionen, och går löst på den demoraliserande rovgirigheten hos sin tids handelsseder. Han fick som gosse en gång stryk av sin far, som var köpman, för att han upplyst en kund om att en vara var usel. Om detta kanske psykologiskt bidrager att förklara hans djupa hät till bandelsyrket — varav han själv som bokhållare måste leva! — hade han dock också runt omkring sig tillräckligt med exempel på, att handeln ofta nog var, som han skrev, ett inbegrepp av »lögn, bankrutt, överpris, ocker och bedrägeri», med syfte »icke att fördela varorna mellan förbrukarne, utan endast att rikta köpmännen, av vilka tre fjärdedelar äro alldeles överflödiga.»

Fouriers skarpa blick såg också klart själva den djupa motsägelse, vilken vi i första kapitlet angåvo som karakteristisk för vår tids sociala fråga. Civilisationen (det vill säga den nuvarande ordningen) rör sig, sade han, i en »olycksdiger cirkel», så att det som uppnås är motsatsen av vad man sökte vinna; »i civilisationens tidsålder födes fattigdomen av själva överflödet». I denna sats har Fourier föregripit hela den senare socialistiska samhällskritiken.

Nämnom sist, men icke som det minst anmärkningsvärda, Fouriers kritik av det ofantliga slöseriet med ekonomiska krafter, och hans utveckling av samarbetets betydelse i motsatt riktning. Nu skola, säger han, elt byalags jordbruksprodukter förvaras i 300 olika små bodar. 300lantflickor, som gå till staden med mjölk, lämna icke mera än som kunde s&ndss på en enda stor vagn. Den enskilda hushållningen år lika orimligt inr&ttad. Varje familj skall ha sitt eget kök, ensam sköta några barn, tvätta kläder, hämta vatten, bränsle och så vidare. Industrins arbetare sitta och ha det uselt i en mängd små kyffen. Vilken oerhörd besparing av arbete och kraft, som sålunda blir ledig till nyttigare användning, skulle icke ske, menar Fourier, om i stället människorna ville inrätta sig efter hans plan i små samhällen, eller som han kallade dem falanger på inemot ett par tusen personer varje 1 Där skulle finnas representerade alla olika anlag, alla skulle arbeta i stora präktiga verkstäder, eller ordnade i arbetshärar, fredens i stället för förstörelsens verktyg, odla jorden och lägga den under människans välde. Mitt i varje falangs jordområde skulle ligga falangstären, det gemensamma bostadspalatset, där alla, befriade från småhushållens släp och bekymmer, skulle i glädje och gamman leva bättre än kungarna i våra dagar. — Vem ser icke genom den fantastiska utsmyckningen hur riktig Fouriers insikt dock var om storproduktionens ofantliga fördelar, och vem kan i en tid, då redan vatten, gas och elektricitet (här och där också värmet) för de enskilda behoven tillhandahållas i våra städer frän stora centralhärdar, och hotelMivet håller på att bli en samhällsinstitution, undgå att se hur Fourier förutanat utvecklingens riktning också beträffande en mera praktisk ordning av den enskilda hushållningen.

Hos greve Henri de Saint-Simon träffa vi inströdda icke mindre vida vyer, äfven utom det strängt ekonomiska området. Redan 1802 såg han klart vad samtiden äljes naturligtvis icke förstod, att franska revolutionens olika skeden varit en kamp mellan adeln, bourgeoisin och den egendomslösa klassen. Mitt under vapendånet från Waterloo predikade Saint-Simon militarismens fall och fredoch förbund mellan Västeuropas folk som enda vägen till en lyckligare framtid.

Guldådern ligger icke bakom oss, lärde han, utan framför oss. Vi stå vid slutet av en »kritisk» period i människosläktets historia och vid inledningen till en »organisk»; med den tid som sjunker skall följa kristendomen, som blivit otrogen sin hamanitära mission, militarismen, samt dessa båda samhällsmakters ekonomiska formel: den ena människans utplundring genom den andra. Mot viljan, tanken och handlingen skulle i det kommande samhället svara konstnärer, vetenskapsmän och industriledare, men målet för allas verksamhet skall vara att moraliskt och fysiskt höja och fullkomna den talrikaste och fattigaste klassen. Fred skall då följa på krigen, samverkan på intressemotsatserna, allas fördel på någras företrädesrättigheter, fördelandet av saker på härskandet över personer. Samhället bör icke erkänna någon annan olikhet än förmågans och den goda viljans; dess grundregel bör vara: åt var och en efter hans förmåga; åt varje förmåga efter hans verk! I överensstämmelse härmed måste arvsrätten falla och lämpligt arbete tillförsäkras en och var. Liksom Fourier och Owen fordrar för övrigt även Saint-Simon kvinnans likställighet med mannen och tvångsäktenskapets ersättande med fria förbindelser.

Hur skarpt Saint-Simon framhöll arbetets och därmed den arbetande klassens betydelse som själva grundvalen för samhället, synes bäst av hans bekanta »politiska liknelse». Vilket vore värst för Frankrike, frågar han, om landet plötsligt förlorade sina mest framstående lärde och konstnärer och sina bästa arbetare, eller om med ens den kungliga familjen, alla hertigar och hertiginnor, statsråd och höga ämbetsmän, marskalker, biskopar och lands-höfdingar och därtill tiotusen de rikaste i landet skulle gå all världens väg? Den förra förlusten, svarar Saint-Simon, skulle under en hel mansålder sätta oss tillbakaför andra nationer, men det finns övernog med folk, som kunde fylla de senares platser lika bra som de nu fyllas. Slutsatsen ligger i öppen dag: den arbetande klassen intager under nuvarande förvända ordning den sämsta platsen i samhället, men den har anspråk pä den främsta

och bästa.

Medan Saint-Simon skrev och samspråkade och Fourier väntade pä millionären, som skulle skänka honom medlen till en första falangstär, var engelsmannen Robert Owen mitt uppe i sin kommunism dock alltid främst den praktiskt verksamme reformatorn. I det ohyggliga elände, som följde den engelska storindustrins uppblomstring, sftgo de flesta fabrikanter blott ett utmärkt tillfälle att hastigt göra sig en förmögenhet. Dä framträdde bland dem en 29-&rig man, utrustad med en ovanlig människokärlek och en sällsynt förmåga att ordna och leda. Owen var lärjunge av det adertonde Århundradets materialistiska filosofi, enligt vilken människokaraktären bestämdes dels av medfödda anlag, men i synnerhet av de honom omgivande förhållanden, vari individen under sin uppväxt och sedermera var försatt; förbättra dessa, och man förbättrar människan. Fr&n 1800 till 1829 tillämpade han som chef för ett stort bomullsspinneri i New Lanark i Skottland denna sin sats med en framg&ng, som väckte uppmärksamhet och beundran i hela Europa. Han lyckades förvandla en eländigt förkommen arbetarebefolkning pft ett par tusen personer, till en stor del hopskrapad av fattighusbarn, till en mönsterkoloni, där dryckenskap, polis, fängelser, rätteg&ngar, fattigvård och behov av enskild välgörenhet voro okända ting, helt enkelt genom att försätta arbetarna i mera människovärdiga förhftllanden och framför allt omsorgsfullt uppfostra nästa generation. Owen var den förste som inrättade barnkrubbor; han sörjde för goda bostäder, goda och billiga livsmedel o. s. v.; medan hans konkurrenter höllo 13 och 14 timmars arbetstid, avskaffade han allt arbeten av barn under 10 är och nedsatte de äldres arbetstid till 10 timmar; under en bomullskris stod fabriken stilla i fyra månader, men Owen betalade ftndå full lön. Och oaktat allt detta l&mnade fabriken riklig avkastning åt ägarna!

Allt detta var dock icke Owen nog. »Dessa m&n voro mina slavar,» skrev han 1848 till franska republikens regering. »En liten grupp på 2,500 personer frambragte mera verklig rikedom för samh&llet ån en befolkning på

600,000 människor kunnat åstadkomma för femtio år sedan. Jag måste fråga mig: vart har skillnaden gått mellan vad dessa 2,500 förbrukat och vad de 600,000 skulle ha behövt förbruka?» Jo, till att betala ägarna 5 procent på deras kapital och d&rtill en vinst på tillsammans 800,000 pund sterling. Och på samma sätt var det med Englands alla fabriker. »Utan denna nya rikedom,» forts&tter Owen, »som skapats med maskinernas hjälp, skulle England icke kunnat föra kriget mot Napoleon för uppr&tthållande av de aristokratiska samhälls» principerna. Och ånda var denna nya makt arbetareklassens skapelse.» Den borde då, menade han, r&tteligen tillhöra arbetareklassen. De nya produktiva krafterna hade hittills blott tjänat till att rikta en minoritet och förslava massorna. Nu skulle de bli utgångspunkten för en social pånyttfödelse, genom att de bliva gemensam tillhörighet — Owen tänkte sig för grupper på cirka 1,200 personer — och endast användas till det gemensamma b&sta.

Ur dessa praktiska, nästan så att säga affärsmässiga beräkningar framgick Robert Owens kommunism. Och den behöll alltid en viss praktisk prägel.

Så länge Owen nöjde sig att vara filantrop, skördade han rikedom och ära och gillande på alla håll, icke blott inom bourgeoisin, utan även av statsmän och furstar. Men då han gjorde sig till kommunismens apostel och på samma gång oförbehållsamt bek&nde hela sin v&rldsåskåd-ning, läto följderna icke vänta på sig. t Med de absurda religiösa systemen och privategendomen bör också äktenskapet och den gamla familjeformen försvinna,» skrev han. Han insåg själv följderna av att förkunna något dylikt, men ingenting kunde avskräcka honom, och allt vad han förutsett inträffade. Han lystes i bann av det officiella samhället, pressen begynte tiga ihjäl honom, och till räga på allt förlorade han hela sin förmögenhet på sina kommunistiska experimenter i Amerika. Han vände sig nu direkt till arbetarna och levde i trettio år, outtröttligt verksam trots alla motgångar, mitt ibland dem. Robert Owens namn är fäst vid snart sagt alla verkliga framsteg för arbetarsaken i England under dessa ärtionden. Ar 1819 lyckades han efter fem års ansträngningar driva igenom den första lagen, som satte skrankor för kvinnors och barns arbetstid i fabrikerna; han tog initiativet till hela den stora rörelsen för produktions- och konsumtionsföreningar av arbetare; han var ordförande på den första kongress, där de olika fackföreningarna slöto sig tillsammans för gemensamt motstånd mot kapitalmaktens tryck.

6. Sen franska socialismen till 1848.

Den djupa medkänsla för de lidande och tillbakasatta, den brinnande, berg försättande tro pä lyckoidealens nära förverkligande, som var det gemensamma draget hos den utopiska socialismens ovan skildrade profeter, kunde icke annat än göra ett djupt intryck pä den tidens bildade ungdom. Också kommer pä 1880-talet särskilt i Frankrike en period, dä nästan allt vad landet hade av intellektuell begåvning var mer eller mindre utpräglat känslosocialistiskt. Den gamle fromme Chateaubriand gav sin tribut ät tids-strömningen ej mindre än den djärve, i urkristendomens tonart predikande Lamennais, den svärmiska idealistenGeorge Sand lika väl som folkromanförfattaren Eugéne Sue. Sä avgjorda voro sympatierna att Heinrich Heine kunde skriva: »Det är en oberäknelig fördel för socialismen, att den har för sig alla stora andar, medan dess motståndare, om det finnes några, endast försvara sig av nödtväng, utan tro på sin rätt och nära nog med ett visst självförakt innerst inne.»

Men även till de socialistiska skolorna i trängre mening drogos oemotståndligt många unga män, vilka sedan på skilda områden inskrivit sitt namn bland de främste. Från Fouriers grupp utgick Victor Considé-rantf som under outtröttlig propaganda vidare utvecklat sin mästares idéer; landsflyktig 1849 ledde han en falangstär i Texas, men återkom 1869 till Paris. Ett intressant försök att praktiskt tillämpa Fouriers läror har gjorts av järnfabrikanten Godin i den bekanta s. k familistären i Guise, skildrad bland annat i en av August Strindbergs noveller. Ännu mera lysande var dock en tid Saint-Simonisternas grupp. Till den hörde i början en tänkare som Auguste Comte och en historieskrivare som Thierry, och ännu mera intimt den blivande nationalekonomen Michel Chevalier, den lysande republikanske tidningsmannen Armand Carrel, blivande musici som Halévy och Félicien David, grundläggaren av »freds- och frihetsligan» Ch. Lemonnier, den blivande storbankiren Isaac Pereire, Suez kanalens skapare Ferdinand de Lesseps — detta fredliga storverk var redan 1831 på tal bland Saint-Simonisterna, men an-sägs förstås av den allmänna kälkborgarmeningen för överspänd galenskap — och ännu mänga andra, alla grupperande sig kring Saint-Simons båda närmaste lärjungar, Enfantin och Bazard. I lärans huvudorgan tidningen »Globe» formulerades 1831 dess program som följer:

»Vi vilja upphävandet av alla ärvtliga förmånsrätter utan undantag; vi vilja arbetarnas frigörelse och att de lättingar, som förtära och skända dem, skola sättas på indragningsstat; vi vilja att ära, anse-enda och överflöd endast skola tillfalla de män som underhålla,upplysa och med sina ingivelser hänföra folken, det vill säga arbetarna, vetenskapsmännen och konstnärerna; vi vilja att den som sår, han skall också skörda, och att frukterna av de arbetande klassernas arbete icke skall uppslukas av de lättjefulla klasserna, som ingenting göra, ingenting kunna och endast sätta värde på sig själva; vi vilja en samhällsordning helt och hållet byggd på den grundsatsen åt en var efter hans duglighet, efter hans arbete; vi vilja avskaffandet efter hand av alla de gärder, som arbetet betalar till sysslolösheten under de olika namnen av jord- och kapitalräntor.

Men medan man på detta sätt inom själva bourgeoisin svärmade för socialistiska idealer och byggde luftslott om en före8tående allmän harmoni, vunnen pä det fredliga Övertygandet8 väg, begynte omsider också nere i samhällets djup de intressemotsatser bli uppenbara, som skilde de tungt arbetandes värld frän de egendomsbesittandes och njutandes. År 1831 reste sig Lyons arbetslösa svältande sidenvävare med fältropet: leva i arbete eller dö i strid! »I rättvisans och mänsklighetens namn bedja vi er,» skrevo de till Ludvig Filips ministrar, »att framlägga en plan till arbetets organisation, så att frukten av våra mödor icke längre mätte komma uteslutande några privilegierade till godo.» Rena arbetarkrav spelade med i de republikanska resningsförsök, som gäng pä gäng under åren 1832—1839 skakade »borgarkonungen» Ludvig Filips tron. Och i England sköt vid samma tid fram värt århundrades första stora nationella arbetarrörelse, »chartismen. Tiden var förbi för medlidandets socialism, när arbetarna själva begynte gå till storms emot det bestående samhället. Klasskampen mellan proletariat och bourgeoisi

rycker från denna tid i förgrunden i de folks historia, vilka äro de bestämmande för mänsklighetens öden.

I själva verket hade i Frankrike ända till 1830 bourgeoisi och arbetare tvungits att kämpa sida vid sida mot de gengångaremakter frän flydda tider, som efter Napoleons fall äter gjort anspråk pä sina gamla företräden. Men med juli-revolutionen 1830 var föreningsbandet brutet, och vägarna skildes. Bourgeoisin drog omsider som full-ständig segerherre in i samhället, omformande det efter sitt sinne, och begärligt lysnande till det förlösande ord:

gören eder rikel som en av »borgarkonungens» ministrar lät undfalla sig i parlamentet. Proletariatet stod ensamt kvar utanför som missnöjt, revolutionärt parti; det hade blivit lottlöst vid segerbytets fördelning och fick nog dagligdags skapa rikedom, men endast ät andra. Idéernas värld var som vi sett, redan fylld av hel- eller halvsocialistiska tankar. Vad var naturligare än att ur ett sådant sakernas lill8tftnd, ur denna nya samhällsmotsättning måste växa fram en socialistisk färgad arbetarrörelse?

Själva ordet »socialism» räknar sina anor från denna jäsande tid. Det upptogs från England av en fransk författare Reybaud, som i en 1839 utgiven bok kritiserade »reformatorerna eller de moderna socialisterna». Andra tillskriva Saint-Simonisten Pierre • Leroux äran av ordet.

Man må emellertid icke föreställa sig 1830- och 40 talens arbetarrörelse så enhetlig och sammanhängande som den omsider börjat bliva i vår egen tid. Tvärtom var den en brokig provkarta på skilda teorier och olika taktik, från fredliga drömmar om mönsterkolonier till fantastiska samman8värjningsplaner för huvudsakligast rent politiska syften och däremellan allehanda blandningsformer samt, ej att förglömma, övergångsförslag. Men framträdandet av sådana beteknar en ny fas i socialismens historia. Det tyder på atl utopi-tiden nalkas sitt slut, och att teoretikerna må8t taga intryck av att arbetarklassen, som håller på att komma i rörelse, visserligen gärna ser ideal-samhällen målas upp, men dock är ofantligt mycket mera intresserad av vad som ögonblickligen kan praktiskt göras till att förbättra dess ställning.

Ur denna synpunkt är Louis Blancs år 1840 utgivna »Arbetets organisation» ett mycket betydelsefullt aktstycke. Här finnes utarbetad en plan för att gradvis avskaffa proletariatet och ersätta den nuvarande privatkapitalistiskaordningen med arbetarassociationer med statshjälp — samma tanke som Lassalle tog upp med så stor agitatorisk framgång i Tyskland på 1860 talet. Denna sociala nydaning skulle ledas av ett »framstegsministerium», som genom statens övertagande av järnvägar, banker m. m. dylikt skulle få medel till en »arbetarnas budget», vilken skulle bli förläggare för dessa associationer. Inbördes konkurrens mellan arbeteassociationerna skulle förebyggas genom att prisen på varorna fastställdes med hänsyn till lagom vinst, sedan lön garanterats arbetarna i proportion till levnadskostnaderna.

En märklig insats, skenbart i rakt motsatt riktning, gjordes samma är av Proudhon. Bakom bans ytterst revolutionärt klingande »egendom är stöld» gömdes dock mera av småborgerlig radikalism än av konsekvent proletarisk teori. Proudhon vände sig hätskt mot sin tids socialism, men trodde sig lösa problemet helt enkelt genom att få inrättad räntefri kredit. Denna sft kallade »mutua-listiska» skola, som misskänner de ekonomiska lagarna i det nuvarande samhället, kunde icke bli en lika varaktig teoretisk grund för en arbetarrörelse som Marx' läror senare. Icke desto mindre lyckades det Proudhons personliga energi och revolutionära, till rättskänslan vädjande stilistik att vinna betydligt inflytande på den franska arbetareelitens tankar och behålla detta ända långt fram på 1860 talet.

Under hela 1840-talet var Paris den stora brännpunkten för de olika skiftningarna av tidens jäsande tankar. Hit samlades revolutionärerna från alla häll i Europa; Herzen och Bakunin frän Ryssland, flyktingarna från Polens nederlag 1831, Heine, Börne och sä mänga andra frän Tyskland. För första gängen möter oss här Karl Marx' namn; jämte den radikale tyske skriftställaren Arnold Ruge grundade han 1843 en tidskrift, »Deutschfranzösische Jahrbucher», vari han redan klart kritiserade utopisternas anspråk pä att ha funnit det absoluta.Så mognade tiden till februari-revolutionen 1848, den stora signalen till folkrörelserna mot absolutismen över nästan hela Europa. Även i Frankrike var resningen vida mera framkallad av rent politiska än av sociala orsaker, isynnerhet av den förmögna bourgeoisins halstar-riga nej till kravet pä en demokratisk rösträttsreform. Paris' arbetare hade dock en alltför stor andel i segern för att deras klass-anspråk skulle kunna alldeles avvisas. Som deras särskilda förtroendemän insattes i den provisoriska regeringen Louis Blanc och en arbetare vid namn Albert. A sin sida lovade arbetarna uttryckligen att icke bereda de nya makthafvarna nägra svårigheter; »vi skänka republiken tre månaders elände», hette det. Men långt skarpare än man i första hänförelsen trott framträdde snart intre8semotsåtserna mellan de besittande och proletariatet. Louis Blancs maningar lämnades av hans kolleger utan avseende; visserligen erkändes under massornas påtryckning officiellt »rätten till arbete», och

en särskild kommitté för arbetarfrågorna tillsattes, som med ombud valda av arbetarna själva och under Louis Blancs ordförandeskap sammanträdde i Luxembourg-palatset, men denna församling fick föga medel att utföra sina planer, och i stället organiserades av motståndarna till den socialistiska riktningen de så kallade »nationalverkstäderna», vilka voro rätt och slätt vanliga improduktiva nödhjälpsarbeten på statens bekostnad. Då man emellertid icke lyckades av de hår anställda arbetarna skapa en lydig armé mot de övriga, tillgreps en annan utväg: med ett penndrag upplöstes dessa samma »nationalverkstäder», och hundra tusen arbetare kastades pä gatan utan möjlighet att fä arbete och utan existensmedel. Vad alla förutsett inträffade nu; den 23 juni svajade den röda fanan med inskriften »bröd eller bly!» frän nyresta barrikader i Paris' förstäder. Men kontrarevolutionen utnämnde general Cavaignac till diktator. Efter tre dagars ursinnig kamp var det euro-

peiska proletariatets första stora resningsförsök kväft i blod, och domstolarna kunde börja sin verksamhet bland

15,000 fångar.

7, "Chartismen" i England.

Redan innan juni-resningens kufvande för hela Europas räkning bröt udden av 1848 års revolutionära anlopp, hade arbetarrörelsen i England, »chartismen», som den kallades, i det avgörande ögonblicket gjort fiasko. De allmän-sociala orsaker, vilka i Frankrike efter julirevolutionen 1830 framkallade en proletarisk rörelse, ledde i England till samma resultat, sedan parlamentsreformen 1832 endast fört bourgeoisin till makten och lämnat arbetarna utanför. Dessa begagnade nu sin 1824 återvunna föreningsrätt. Snickaren Lovett bildade en »arbetareförening», och 1837 sammanträdde sex ombud från denna förening och sex radikala parlamentsmedlemmar och formulerade folkfordringarna, i motsats till den gamla aristokratiska »Magna Cbarta», i en »folkets cbarta», upptagande följande sex punkter: allmän rösträtt, rättvis valkretsindelning, sluten omröstning vid val av folkrepresentanter, ärliga parlament, intet valbarbetsstreck samt arvode ät parlamentsledamöterna. Agitationen för dessa fordringar, vilka snart kompletterades med andra av ekonomisk art, främst tiotimmarsdag i fabrikerna, tog under de närmaste åren ansenliga dimensioner. Jättefolkmöten höllos, besökta av hundratusentals människor, och ett slags folkriksdag, vald över hela landet, tog 1839 rörelsens ledning om hand. En petition med tolv hundra tusen namn inlämnades till parlamentet, men avvisades under hånskratt. »Nationalkonventet», som det ledande utskottet kallade sig, svarade med maning till allmän strejk och folkbeväpning, och flerstädes förekommo blodiga sammandrabbningar.Arbetarklassens intressen splittrades dock genom det fälttäg för frihandel, som de liberala fabrikanterna pä 1840-talet öppnade och som ledde till spannmålstullarnas fall 1846. Å andra sidan genomdrev godsägarepartiet, torierna, 1847 en fabrikslag, som genom begränsning av tiden för kvinnoarbetet faktiskt införde tiotimmarsdagen i Englands viktigaste fabriksindustri. De fördelar arbetarna sålunda skördade av inbördeskampen inom de besittande klasserna, försvagade den speciella chartist-rörelsen, och de småborgare-element, som förut slutit sig till densamma, skrämdes bort om ej förr så 1848 genom de segrande franska arbetarnes socialistiska uppträdande. När därför de radikalaste arbetargrupperna på våren 1848 sökte begagna sig av den allmänna ställningen till att tvinga chartan igenom, funno de sig plötsligt ensamma, medan mot dem alla fraktioner förenade sig. Till den 10 april 1848 utlyste chartisterna ett jättefolkmöte i London, för att tåga till underhuset och framlämna en jättepetition. Men tåget förbjöds, och medelklassen väpnade sig som frivillig polis; i stället för den halva millionen deltagare, man räknat på, infunno sig nu ej ens 50,000, och mass-petitionen visade sig icke heller vara mycket bevänt med.

Detta misslyckade företag blottade chartismens svaghet; ledarna fängslades, och rörelsen tynade hastigt bort. Ehuru inom dess ram en starkt socialistisk påverkan är tydlig, och fitskilliga ledare förde ett rent proletarisktrevolutionärt språk, hade dock chartismen som helhet en utpräglat praktisk politisk karaktär. Minnena från dess glansdagar hindrade därför ingalunda de engelska arbetarna att under de följande årtiondena åter sluta sig till ettdera av de båda rivaliserande gamla partierna, vanligen de liberala, när denna taktik syntes lova ögonblicksfördelar. Så mycket lättare kunde en sådan politik vinna anklang, som arbetarklassen eller i varje fall viktiga lager inom densamma också fingo sin andel med i vinsten av denengelska världsindustrins ofantliga

uppsving, och båda de stora partierna i klok eftergivenhet faktiskt gjort sig till chartismens testamentsexekutörer: skyddslagstiftningen har alltjämt utsträckts och förbättrats, och »chartans» politiska huvudfordringar äro till stor del i denna stund gällande lag i England. Det kan under sädana förhållanden icke förvåna att efter 1848 en läng period följer, då England synes fritt frän varje självständig klassrörelse av det arbetande proletariatet. Först sedan Englands ekonomiska envälde pä världsmarknaden pä 1880-talet skakats och återverkan härav börjat kännas inom dess arbetarvärld, har en ny socialistiskt färgad arbetarrörelse där tagit sin början. Och först med 1906 års val träder denna som en makt in i parlamentet.

8. Från utopi till vetenskap. Karl Marx.

Vi ha sett hur mot den moderna arbetarrörelsens tidigare skeden svarat pä teorins fält en utopisk socialism, som väl förkastade det bestående, men icke kunde ge förklaring varför det bestod och fördenskull icke heller kunde öppna annat än godtyckligt konstruerade utsikter för framtiden. Skulle socialismen bliva något annat och mera än blott lösa framtidsspekulationer, utförda med större eller mindre genialitet, sä måste denna brist avhjälpas. En vetenskaplig socialism mftste sätta som sitt

mäl att ur arbetarklassens synpunkt kritiskt belysa de missförhållanden, som råda under sakernas nuvarande ordning, men på samma gäng visa fram denna ordning såsom ett för sin tid nödvändigt genomgångsled i mänsklighetens utveckling, vilket icke skall blint nedgöras, utan övervinnas genom att vi medvetet till allas bästa gä vidare framät i den riktning samhällsrörelsen själv anvisar. Huvud-uppgiften för den vetenskapliga socialismen blir fördenskull att studera det bestående samhället, forska efter dess rö-relselagar och söka komma underfund med hemligheten i dess ekonomiska byggnad.

Frankrike och England inleda den moderna arbetarerörelsen och den moderna socialismen. Tyskland födde den tänkare, som mer än någon annan enskild man gjort båda till vad de i denna stund äro. Socialismens övergång från utopi till historiskt-vetenskaplig världsåskådning är oupplösligt knuten vid Karl Marx' namn. Och utom till »Det kommunistiska manifestet» och »Das Kapital» är Marx också fader till Internationalen.

Icke heller i Tyskland saknas emellertid föregångare till den vetenskapliga socialismen. Den berömde filosofen Fichte drog ur sin plikt-filosofi halvt kommunistiska slutsatser; skräddaren Weitling agiterade på 1830-talet för utopisk socialism i Fouriers stil, men som proletär väntade han fri väg för sina idéer först av en segrande arbetarerevolt; och slutligen må ej förgätas pseudonymen Marlo, professor Winkelblech, vilken frän 1850 i flera skrifter tog till orda för en »federalistisk demokrati» av fritt sammanslutna arbetargrupper och våldsamt angrep den härskande plutokratin eller penningeadeln. Marx själv, som störBta delen av sitt liv vistades i England, har å andra sidan givit rättvist erkännande åt ett antal engelska socialistiska författare från århundradets början, vilka av sin samtid föga beaktades, Hall, Tompson m. fl., att ej tala om den bekante tänkaren William Godwin, som redan 1793 säg det för våra äganderättsförhållanden betecknande däri, att »den ene blir i tillfälle att förfoga över produkten av den andres arbete». Men alla sådana förarbeten på skilda håll kullkasta dock icke det faktum, att först med Karl Marx tog den moderna socialismen en verkligt helgjuten, vetenskaplig form.

Innan vi övergå till att lämna en framställning av huvudtankegången i Marx’ åskådning, må några levnads-data vara på sin plats. Karl Marx föddes 1818 i Trier av judiska föräldrar. Från universitetsstudier under intryckav Hegels filosofi, vars metod går igen i hela hans senare verksamhet, fördes han 1842 in i den politiska kampen och begav sig året därpå, sedan hans tidning »Rheinische Zeitung» indragits av censuren, till Paris, där vi redan sett honom som en av redaktörerna för »Deutschfranzösische Jahrbiicher». Här lärde han bland andra känna sin blivande trogne vapenbroder genom hela livet, Friedrich Engels — författaren till det redan förut omnämnda arbetet »De arbetande klassernas läge i England» (1845) — hvilken allt mera drev honom över från filosofins till nationalekonomins studium. Utvisad 1845 levde Marx en tid i Brussel, där han bland annat offentliggjorde en skarp kritik över Proudhons »Eländets filosofi», under titeln »Filosofins elände». Här trädde Marx först in i den praktiska arbetarrörelsen och lät intaga sig i »Kommunistförbundet», som han jämte Engels ombildade från ett utopiskt hemligt sällskap efter de klarare idéer han redan utvecklat, och som av dem båda fick sitt nya program i det världsbekanta »Kommunistiska manifestet» av 1847— 48, ett aktstycke som med rätta kallats den

vetenskapliga socialismens födelseurkund.

Utvisad även från Belgien kunde Marx 1848 äter upptaga sin verksamhet i Tyskland och utgav jämte Engels, skalden Freiligrath m. fl. i Köln »Neue Rheinische Zeitung». Men kontra revolutionens seger drev honom redan året därpå i landsflykt, och sä uppslog Marx 1849 sina bopälar i London, där han med British Museums literatur-8katter till sitt förfogande och mitt i brännpunkten %av världens mest utvecklade industriland bättre än pä något annat ställe kunde ägna sig ät studiet av det kapitalistiska samhället, dess natur och utvecklingslagar. Ar 1859 utgav han »Kritik av den politiska ekonomin», en förstudie till sitt 1867 offentliggjorda, storslagna huvudarbete »Kapitalet» (andra delen utgavs av Engels 1885, tredje 1894). Bedan 1864 hade Marx likväl åter kommit in i den aktiva poli-tiken som en av de verksammaste stiftarna till den på sin tid sä fruktade »Internationella arbetareföreningen», vanligast känd under sitt franska namn »Internationalen». I detta första försök att sammanföra till gemensam aktion hela världens proletariska stridskrafter var Marx den ledande själen, tills denna organisationsform efter Pariserkommunens fall 1871 blev ohållbar. Det sista årtiondet av sitt liv ägnade Marx åt outtröttligt arbete på fullbordandet av sitt huvudverk »Kapitalet», men hann dock icke själv lägga sista handen därvid. År 1881 dog hans hustru, Jenny v. Westphalen, som allt sedan 1842 med honom delat ljuvt och lett, och den 14 mars 1883 inslumrade han själv lugnt och stilla i sin arbetsstol.

9. Sen materialistiska historieuppfattningen.

Redan 1843 hade Marx skrivit: »Vi träda icke doktrinärt inför världen med en ny princip, sägande: här är sanningen, fall nu på knä. Vi säga icke världen: hör upp med dina strider, så skola vi tillropa dig den rätta lösen! Vi visa blott världen, varför den egentligen strider.» Men den första helgjutna, sammanhängande framställningen av den socialistiska tanken i denna högre utvecklingsform finnes nedlagd i »Det kommunistiska mani' festet», som utarbetades 1847—48 av Marx och Engels på uppdrag av det ovan nämnda »Kommunistförbundet» och genast spreds på alla de stora språken; en bortglömd översättning utgavs 1848 även på svenska av en boktryckare P. Götrek i Helsingborg.

I sitt företal till en efter Marx’ död utgiven upplaga sammanfattar Engels detta aktstyckes genomgående grundtanke, vilken, säger han, »endast och allenast tillhör Marx», i följande satser:

»Den ekonomiska produktionen och den samhällsord-ning, som med nödvändighet är en följd av denna, utgör grundvalen för varje tidsålders politiska och intellektuella historia. I följd härav har — allt sedan den urgamla gemen8åmhetsbe8ittningen av jorden upplöstes — hela historien hlivit en historia om klass-strider, strider mellan utplundrade och utplundrare, förtryckta och härskande klasser. Men denna kamp har nu nått en utvecklingspunkt, där den utplundrade och förtryckta klassen, proletariatet, icke längre kan befria sig frän den utplundrande och härskande klassen, bourgeoisin, utan att pä samma gäng för alltid befria hela samhället från utplundring, förtryck och klass-strider.»

»Det kommunistiska manifestet» är alltså, som man finner, väsentligen historiskt hållet. Det avser att giva vär tids sätt att framställa nyttigheterna, vilket av Marx döpts till »den kapitalistiska produktionen», dess historiska plats i mänsklighetens utveckling, visa fram dess nödvändighet för en given tid och just därigenom också nöd vändigheten av dess kommande fall. Antydningsvis, öm* än icke i detalj utförd, möta vi här också den Marx’ska läran om mer-värdet, överskottsvärdet, varigenom en förklaring gives av själva den alltjämt verksamma mekanismen i den kapitalistiska produktionen. Vi ha sålunda här redan att göra med marxismens båda huvudläror, den materialistiska historieuppfattningen och mervärde-teorin.

»Materialistisk historieuppfattning» 1 Uttrycket kån förefalla tungt, men den som vill lära känna den moderna socialismens väsen gör klokt i att bär taga sig ett ögonblicks eftertanke för att fullt sätta sig in i vad därmed kan menas. De tvä första nyss anförda satserna ur Engels förord giva en kort och god ledning till denna uppfattning. På annat ställe har samme författare uttryckt sin mening i denna form: »Det omedelbara livets produktion och

reproduktion är det bestämmande momentet i historien». Det är, som man finner, en tillämpning pä människosläktets liv av Schillers vers om »hunger och kärlek» som världs-byggnadens uppehållande krafter. För

att rätt förstås bör för öyrigt denna nya historieuppfattning själv ses historiskt mot bakgrunden av den äldre idealistiska åskådning, vilken icke alls kände till något sådant som klasskamp om materiella intressen och över huvud blott ägnade människornas produktionssätt och deras ekonomiska liv en halvt föraktlig, flyktig blick. Men detta förbisedda var tvärtom det djupast bestämmande, menade Marx och Engels. Historien hade varit en historia om klass-strider; och dessa inbördes kämpande klasser voro alltid produkter av sin tids sätt att tillverka och utbyta nyttigheterna, med ett ord, av sin tids ekonomiska förhållanden. Härav följer då att man allra djupast tränger in i ett samhälles väsen, om man studerar dess ekonomiska byggnad, och att här nere nyckeln är att söka till alla samhällets öv-verbvggnader av politiska och juridiska inrättningar såväl som till dess särskilda religiösa och filosofiska föreställningar. Med andra ord: medan en idealistisk historiker söker förklara människornas sätt att leva vid en given tid ur deras sätt att tänka, går den materialistiska historieuppfattningen den alldeles motsatta vägen och söker förklara människornas tankar ur det materiella liv de föra.

Till förebyggande av missförstånd må här genast anmärkas, att naturligtvis icke den materialistiska historieuppfattningen innebär, att allt som sker i världen skall direkt kunna återföras till ekonomiska orsaker. Förvisso tror sig denna åskådning kunna spåra revolutioner i produktionssättet som de djupaste orsakerna till alla stora politiska och sociala välvningar. Men därav följer alls icke att »samhällets överbyggnad» vid tiden i fråga, dess moral, filosofi, religion, lagstiftning, konstitution, skulle vara utan inflytande, och ett ytterst väsentligt sådant, på dessa välv-ningars närmare förlopp. Tvärtom äger en nödvändig växelverkan rum: ett givet samhällstillstånd återspeglar sig naturligt i en däremot svarande idévärld, men dessaidéer kunna sedan i sin tur återverka omformande på det samhälle, varur de framgått. Ett exempel till förtydligande av allt detta: I nästan hela Europa är i denna stund bourgeoisin, det forna »tredje ständet», vid makten; yttersta orsaken till denna allmänna utvecklingsgång är utan fråga av ekonomisk natur, står i samband med världsmarknaden, storindustrin och dylika företeelser; men vägen till det gemensamma målet har varit ofantligt skiftande — tänk blott på Frankrike, England och Tyskland! — efter de skilda ländernas olikheter visserligen i ekonomiskt, men också i politiskt, rättsligt och intellektuellt hånsende. Den beskyllning för ensidighet man med anledning av deras materialistiska historieuppfattning riktat mot Marx och Engels, även inom det socialistiska lågret (t. ex. Malon och Jaurés), kan sålunda måhända drabba någon tillämpning, som av dem eller andra gjorts av denna åskådning på något visst fall. Men det klandret förlorar sin udd mot 8jälva grunduppfattningen, resonligt tolkad, ty denna utesluter alls icke vederbörlig hänsyn därtill, att utom de ekonomiska även andra faktorer spelat och alltjämt spela en mycket viktig rolli mänsklighetens utveckling.

10. »Det kommunistiska manifestet».

Låt oss nu med bättre förutsättningar att fästa oss vid det väsentliga återgå till »Det kommunistiska manifestet». Ordet »kommunistisk» valdes, i parentes sagt, framför »socialistisk», emedan författarna ville skarpt ha fram att här var fråga om den proletariska klasskampens bistra allvar; man erinrar sig att vid denna tid alla möjliga vålmenande, fredliga samhftllsförbåttrare redan lagt beslag på det sista namnet. Här betyder sålunda »kommunistisk» precis detsamma som vi nu kalla »socialistisk». Eljest är skillnaden vanligen den, att man med »kommu-nism» gärna förbinder tanken på gemensam förbrukning av de frambragta nyttigheterna, medan den moderna socialismen håller sig till att produktionsmedlen skola bliva gemensam besittning samt anser att frågan om förbrukningens större eller mindre gemensamhet kommer att regleras av sig själv och att inom socialismens ram finns utrymme för mycket skilda bruk i den vägen.

»All historia har hittills varit en historia om klassstrider» — denna sats står redan som ingångsspråk till »Det kommunistiska manifestet». Fria män och slavar, patricier och plebejer, godsägare och livegna, skråmästare och gesäller ha fört en oavbruten, än dold, än öppen kamp, som alltid slutat antingen med en revolutionär omgestaltning av hela samhället eller med de kämpande klassernas gemensamma undergång. Det borgerliga samhället, som trätt fram ur det sjunkande feodalväsendet, har ingalunda upphävt klassmotsatserna, blott givit dessa en ny, enklare form. Hela samhället klyves mer och mer i två stora fientliga läger, bourgeoisi och proletariat.

Bourgeoisin är själv produkten av en läng utvecklingsprocess : de stora upptäckterna i nyare tidens början nödvändiggjorde ett annat produktionssätt än skråtidens, och längre fram kom ångan och maskinväsendet med en ny, fullständig revolution i frambringelse- och omsättnings-förhållanden. Bourgeoisin har sälunda spelat en högst revolutionär roll i historien. Den har omstörtat alla feodala, patriarkaliska och idylliska förhållanden. Obarmhärtigt har den sönderslitit alla band, som knöto den ena människan till den andra. Den har »i den egoistiska beräkningens iskalla vatten dränkt det fromma svärmeriet, den ridderliga hänförelsen och den kälkborgerliga sentimentaliteten. Den har gjort allt till en penningfråga, och med ett ord, i stället för den utplundring, som doldes bakom politiska och religiösa illusioner, satt den öppna, brutala, direkta utplundringen».Oförändrat bibehållande av det gamla produktionssättet var ett existensvillkor för alla äldre industriella klasser. Bourgeoisin däremot kan icke existera utan att alltjämt revolutionera produktionsmedlen, med dem produktionsförhållandena och därigenom samhällsförhållandena i det hela. Därav de oavbrutna skakningar, den eviga osäkerhet och rörlighet som utmärker bourgeoisi epoken. Bourgeoisin, som lagt under sig världsmarknaden, har brutit ned alla nationella skrankor och bragt nationerna i beroende av varandra. Den har dragit in alla folk i sin maktsfär och danat sig en värld efter sitt beläte. Den har 8ammanhopat befolkningen i städer, allt mera tagit produktionsmedlen från folket och sammanfört dem på ett fåtal händer Och den har pä hundra år skapat långt kolossalare produktionskrafter än alla föregående generationer tillsammantagna.

»Vi ha sålunda sett: de produktions- och omsättnings medel, på vilka bourgeoisin är byggd, föddes i det feodala samhället. Pä ett visst stadium av utvecklingen passade de feodala egendomsförhållandena icke längre till de produktivkrafter, som utvecklat sig. De måste sprängas och de blevo sprängda. I deras ställe kom den fria konkurrensen med sin motsvarande politiska och samhälleliga ordning och med bourgeoisi-klassens ekonomiska och politiska regemente.»

»Inför våra ögon» — fortsätter »Manifestet» — »försiggår nu en liknande rörelse.» Det borgerliga samhället liknar häxmästaren, som icke längre kan behärska de makter han fram manat. I årtionden har handelns och industrins historia blott varit historien om de moderna produktionskrafternas uppror mot de moderna produktions-och egendomsförhållanden, som äro livsvillkoren för bourgeoisin. Se på kriserna, som regelbundet förstöra både produkter och produktivkrafter! I krisen bryter ut en 8amhälls8jukdom, som förr skulle ansetts orimlig — över-produktionen. Det är som om hungersnöd eller krig ödelagt allt, industri och handel stå stilla, och hvarför? Därför att samhället har för mycket civilisation, för mänga existensmedel, för mycket industri och för mycken handel! Och krisen övervinnes genom medel, som blott förbereda nya, än mera förhärjande kriser!

»Men bourgeoisin har icke blott smitt de vapen, som skola bringa den döden; den har också frammanat de män, som skola föra dessa vapen — de moderna arbetarna, proletariatet.»

Jämsides med bourgeoisin och kapitalet utvecklar sig också den moderna arbetarklassen, som blott kan existera sä länge den har arbete och blott finner arbete sä länge detta förökar kapitalet. Dessa arbetare äro en vara som alla andra, utsatta för marknadens alla växlingar. Arbetaren, som sjunkit ned till ett tillbehör ät maskinen, är liksom andra varor blott värd sin produktionskostnad, d. v. s. hans lön blir icke större än som behöves för själva hans existens och rasens fortplantning. Småverkstäderna undanträngas av fabrikerna, och männens arbete av kvinnors och barns. Och samtidigt sjunker medelklassen ned i proletariatet, ty dess kapital är för litet att bestå i konkurrensen, och dess arbetsskicklighet förlorar sitt värde genom nya produktionsmetoder.

Proletariatet genomgår flera utvecklingstadier. Det börjar med enstaka försök till motstånd mot utvecklingen för att återvinna den ställning, arbetarna hade i feodalsamhället. Så tagas dessa därpå en tid i bourgeoisins tjänst mot dennas fiender: den absoluta monarkin, adeln m. fl. Men småningom utbildar sig allt renare i och med arbetarnas inbördes sammanslutning klasskampen mellan bourgeoisi och proletariat. De inbördes slitningarna inom själva bourgeoisin befordra mäktigt proletariatets utbildning och kampduglighet, och när avgörandet nalkas, går en del av själva den härskande klassen över till den revolutionäraklass, som framtiden tillhör, liksom en del av adeln gjorde under franska revolutionen. Men av alla klasser, som stå mot bourgeoisin, är proletariatet den enda revolutionära, ty i proletären äro redan det gamla samhällets livsvillkor kullkastade; han har ingen egendom,

intet gammaldags familjeliv, intet fädernesland.

Alla rörelser, som hittills ägt rum, ha företagits av minoriteter eller i sådanas intresse. Proletariatets rörelse är det ofantliga flertalets självständiga rörelse i sitt eget intresse. Proletariatet, det understa samhftllslagret, kan icke resa sig utan att därvid spränga i luften hela den överbyggnad, varpä det officella samhället vilar.

»Det väsentligaste villkoret för bourgeoisins herravälde är rikedomens hopande på enskildas händer, kapitalbildning. Villkoret härför är lönarbetet. Men framstegen i industrin, vilken är den vilje- och motstånds-lö8a bäraren av bourgeoisin, hava till följd att i stället för arbetarnas isolering genom konkurrensen träder deras revolutionära sammanslutning i föreningar. Med storindustrins utveckling gräver alltså bourgeoisin själv sin egen graf. Dess undergång är lika oundviklig som proletariatets seger.»

Hänsyn till utrymmet tvingar oss att avstå från att längre lika utförligt fortsätta citaten ur» Det kommunistiska manifestet». I aktstyckets följande avdelning skildrasförhållandet mellan kommunisterna — eller som vi nu skulle säga: socialisterna — och den moderna arbetarrörelsen. »Komunisterna äro,» heter det, »ingenting annat än den mest praktiska, alltid längst framskridna delen av arbetarepartiet i alla länder. De äga teoretiskt framför proletariatets övriga massa insikt om villkoren för, gången och de allmänna resultaten av den proletariska rörelsen. Kommunisternas närmaste mäl är detsamma som övriga proletariska partiers: proletariatets bildande till ett särskilt klassparti för att omstörta bourgeoisins herravälde och erövra den politiska makten.»Med den dialektiska skärpa, som utmärker »Manifestets» författare, bemötas nu de borgerliga invändningarna mot socialismen:

»Man har sagt att vi vilja avskaffa den personligen förvärvade, genom eget arbete frambragta egendomen, den som utgör grundvalen för all personlig frihet, verksamhetslust och självständighet.

Den genom eget arbete förvärvade, självförtjänta egendomen! Talar ni om småborgarnas eller småböndernas egendom, som föregick den borgerliga egendomen? Den behöva vi icke avskaffa; industrins utveckling har redan avskaffat den och avskaffar den för varje dag

Eller talar ni om den moderna borgerliga privategendomen?

Men skapar lönarbetet, proletärernas arbete, egendom för dessa proletärer? På intet sätt. Det skapar kapital, d. v. s. egendom för dem, som utplundra lönarbetet . . .

... Ni förfäras över att vi vilja upphäva privategendomen. Men i edert bestående samhälle är privategendomen redan upphävd för nio tiondelar av befolkningen; den existerar endast därigenom, att den icke existerar för de nio tiondelarna . . .

Kommunismen fråntager ingen förmågan att kunna tillgodogöra sig samhällsprodukterna; den skall endast upphäva förmågan att genom denna tillägnelse kunna göra främmande arbete sig underdånigt.

Man har invänt, att med privategendomens upphävande skulle all verksamhetslust försvinna och en allmän lättja inträda.

I så fall skulle det borgerliga samhället för länge sedan ha gått under i lättja; ty de som arbeta förtjäna intet, och de som förtjäna något arbeta icke» . . .

Gent emot angreppen för att vilja avskaffa familj, fosterland, religion o. 8. v. svarar »Manifestet» med samma skärpa, alltjämt betonande »att med människornas livsförhållanden och samhälleliga tillvaro förändras också deras föreställningar, åskådningar och begrepp, med ett ord hela deras medvetande». Därpå framläggas några förslag till ögonblicksåtgärder och lämnas en kritik av de olika slags riktningar med »socialistisk» etikett, som på den tiden existerade, till sist även av den utopiska socialismen. Manifestet slutar som följer;

»Kommunisterna understödja överallt varje revolutionär rörelse mot de bestående politiska och sociala förhållandena. I alla dessa rörelser framhålla de egendomsfrågan som den huvudsakliga. Överallt arbeta de också på förbindelse och samförstånd mellan de demokratiska partierna i alla länder.Kommunisterna förakta att hålla

sina åsikter och avsikter hemliga. De förklara öppet att deras mål endast kan nås genom en våldsam omstörtning av den nuvarande samhällsordningen. Må de härskande klasserna bäva för en kommunistisk revolution I Proletariatet har intet att förlora utom sina kedjor. Men det har en värld att vinna.

Proletärer i alla länder, förenen eder!*

11. Sen Marx'ska värdeteorin.

Man har på spe döpt Marx' år 1867 utgivna »Kapi-

talet» till »socialismens bibel». Fullföljes denna jämförelse, skulle det i förra kapitlet genomgångna »Kommunistiska manifestet» med allt fog kunna göra anspråk på titeln »socialismens katekes.» Ty fastän nu 60 år gammal erkännes dess bärande tankegång ännu i allt väsentligt som den moderna internationella socialismens. Naturligtvis äro dess

taktiska anvisningar till god del föråldrade, varvid dock enkel historisk rättvisa fordrar den erinran, att Marx' maningar till våldsam omstörtning dels ligga före den allmänna rösträttens tidevarv, som givit arbetarna ett nytt stridsmedel, dels särskilt i »Det kommunistiska manifestet» hava sitt försvar redan av det årtal detta bär: 1848.

Men ett agitationsmanifest, hur vetenskapligt det än må vara hållet, kan dock icke utveckla en världsåskådnings hela teori, än mindre lämna bevis eller exempel fördess satser. För de delar av den marxistiska socialismen, som vi icke redan lärt känna, ha vi att söka upplysning främst i Marx' huvudarbete: »Kapitalet».

I företalet utstakar författaren själv sin uppgift så: »Vad jag i detta verk har att utforska är det kapitalistiska produktionssättet och de mot detsamma svarande produktions- och bytesförhållandena.» Som England ärkapitalismens klassiska hemland, äro teorierna huvudsakligast belysta med exempel därifrån, desto hellre som där materialet rikligast förefunnits. »Kapitalet» har dock även ett direkt praktiskt syfte, varom i företalet yttras:

»Arbetarrörelsen kommer att taga mera brutala eller mera humana former, allt eftér den grad av utveckling arbetareklassen hunnit. Bortsett från högre motiv ligger det sålunda i de nu härskande klassernas påtagligaste egna intresse att skaffa undan alla genom lagstiftningen åtkomliga binder för arbetareklassens utveckling. Det är därför jag bland annat inrymt så stor plats åt den engelska fabrikslagstiftningens historia, innehåll och resultater. Den ena nationen bör och kan lära av den andra. Även om ett samhälle kommit på spåren naturlagen för sin egen rörelse — och det är slutsyftet med detta arbete att avslöja det moderna samhällets ekonomiska rörelselag — så kan det varken hoppa över eller dekretera bort naturliga utvecklingsskeden. Men väl kan det förkorta och lindra födslovåndorna.»

Rikedomen i de samhällen, där kapitalistiskt produktionssätt råder, ter sig som en ofantlig samling varor. Marx börjar därför »Kapitalet» med en undersökning av varan. Låt oss här genast ta fasta på, att hela denna undersökning alltså icke gäller nyttiga ting eller ens arbetsprodukter i allmänhet. »Endast produkter av självständiga och av varandra oberoende privatarbeten träda varandra till mötes som varor.» Med andra ord: varan är en arbetsprodukt, som frambringas icke för eget bruk, utan för att utbytas mot andra produkter. Det är inom det kapitalistiska produktionssättet, där arbetsprodukterna allmänt antaga form av varor, vi här uteslutande röra oss. Om t. ex. en bondefamilj odlar lin och därav gör kläder åt sig själv, äro linet och kläderna enligt Marx' strängt fasthållna beteckningssätt icke varor, fast de naturligtvis äro nyttigheter. Nio tiondelar av den kritik, som gottköps-ekonomer i politiskt tendenssyfte riktat mot Marx' värdelära och som icke får sammanblandas med allvarliga vetenskapsmäns invändningar av helt annan halt, kommer här genast vid ingången av sig genom att icke alls märka denna begränsning och dessa åtskillnader.

Varan är närmast ett ting, skriver Marx, som genom

sina egenskaper direkt eller indirekt tillfredsställer något slags mänskligt behov. Denna ett tings nyttighet ger det dess brukning svär de. Varornas hrukningsvärden bli föremål för den kunskapsgren, som kallas varukännedom. »Brukningsvärdena utgöra rikedomens materiella innehåll, hurudan än dess samhälliga form må vara.»

Men i vårt samhälle utbytas ju också varor mot varandra i viss proportion. Det måste då hos dem finnas något gemensamt, varav de innehålla ett mer eller mindre. Men detta gemensamma kan, säger Marx, icke vara någon naturlig egenskap hos dem, ty dessa deras egenskaper giva varorna olika kvalitet. Ett pund vetemjöl och en meter bomullstyg ha som hrukningsvärden ingen jämförbarhet, menar Marx; båda äro ju nyttiga, men på alldeles olika vis. Men bortser man från brukningsvärdena, återstår för varorna blott en gemensam egenskap: att de äro arbetsprodukter. I dem är mänskligt arbete hopat, och endast såsom sådana åro de värden.

Storleken av en varas värde mätes dä enligt Marx av den kvantitet värdebildande substans, d. v. s. mänskligt arbete, som innehålles i densamma. Och arbetsmängden har sitt naturliga mått i arbetstiden. Men, invändes det, då skulle en lat eller oskicklig arbetares produkt vara värdefullare ju längre tid han använder därpå. Nej, svarar Marx, »samhällets samlade arbetskraft, som kommer fram i varuvärldens värden, gäller här som en och samma mänskliga arbetskraft, ehuru den består av tallösa individuella arbetskrafter.» Det blir därför blott den i genomsnitt nödvändiga eller med andra ord samhälleligt nödvändiga arbetstiden för en varas frambringande som bestämmer storleken av detta värde. »Samhälleligt nödvändig arbetstid är arbetstid, som kraves för att åstadkomma ett visst brukningsvärde med de samhälleligt normala produktionsförutsättningar, som finnas, och med den samhälleliga genomsnittsgraden av skicklighet och arbetsintensitet.»Om alltså t. ex. en skomakare sitter med ett par stövlar i 20 timmar, medan i genomsnitt endast 16 timmar gå åt för att göra dylika, så innehålla dessa stövlar endast 16 samhälleligt nödvändiga arbetstimmar. Förbättras nu verktygen vid stöveltillverkningen, så att blott 10 timmar behövas i genomsnitt, men lappskomakaren fortsätter efter gamla metoder att använda 16 timmar på paret, så ned-sättes ändå värdet av hans produkt till 10 timmar. Är marknaden överfylld med stövlar, så kan skomakarens produkt bli alldeles värdelös. Varje vara, som skall ha värde, måste ju också tillfredsställa ett behov. »Intet föremål kan vara värde utan att vara föremål för förbrukning. Är det onyttigt, så är också det däri innehållna arbetet onyttigt, räknas icke som arbete och bildar därför intet värde.» — Bär snuddar Marx vid gräns-nytte-teorien, utan att dock fullfölja detta uppslag.

Värdet, eller med andra ord den samhälleligt nödvändiga arbetstiden, ökas och minskas omvänt mot arbetets produktivkraft; tilltager denna, så sjunker värdet, avtager den, så stiger det. Arbetets produktivitet bestämmes åter av mångfaldiga omständigheter, såsom arbetarnas genomsnittsskicklighet, vetenskapens utveckling och dess teknologiska användbarhet, samt, icke att glömma, naturförhållanden. Samma arbetsmängd lämnar t. ex. mera metaller i rika än i fattiga gruvor.

Liksom varan har både brukningsvärde och värde, vilka icke få sammanblandas, så är också, fortsätter Marx, arbetet tvåfaldigt. Det bildar brukningsvärde, då det som särskild arbetsart, t. ex. skomakeri, omskapar den givna materiella varukroppen. Man ser alltså att arbetet icke är den enda källan till truknings-vården*, till den materiella rikedomen; »arbetet är dennas fader och jorden dess moder», citerar Marx ur en gammal nationalekonom. Såsom produktivt mänskligt arbete över huvud bildar däremot arbetet värde,.Marx berömmer sig av att ha upptäckt ännu en egendomlighet hos varan, vad han kallar dess »fetisch-karak-tär». Han skriver: »Varuformen har absolut ingenting

att skaffa med arbetsprodukternas fysiska natur. Den är endast ett givet samhälleligt förhållande mellan människorna självat som här för dem antager den fantastiska gestalten av ett förhållande mellan ting.»

Det torde vara nödvändigt att belysa denna abstrakta sats med ett konkret exempel, och vi göra detta desto hellre, som vi på samma gäng skola få klarare för oss hela den Marx’ska uppfattningen av varan som en »historisk kategori», d. v. s. något som visst icke återfinnes varhelst människor levat, utan blott är utmärkande för ett visst historiskt tidsskede, varuproduktionens tidsålder.

När en jägarstam gemensamt nedlagt sitt villebräd, delas jaktbytet, men utbytes icke. Här förekomma alltsä inga varor och inga varuvärden. Samma är förhållandet ännu ett steg högre, inom en åkerbruksidkande, jorden gemensamt brukande bykommun, sådana vi rätt väl känna dem t. ex. från Indien. Här utvecklas redan arbetsfördelningen ganska långt: kommunen har sina olika tjänstemän och åt8killiga hantverkare, men alla dessa gottgöras för sitt arbete i det helas tjänst genom andelar i skörden. Hantverksprodukterna äro alltsä här icke

varor, och det är påtagligt att hantverkarnas arbete är av samhällelig natur.

Så ökas arbetets produktivitet, och det uppstår ett överskott över det lilla självförsörjande samhällets behov. Detta fördelas nu icke, utan utbytes mot en grannstams överskott av andra produkter. Här blir alltsä produkten en vara. Med tiden utvecklas privategendomen, och även inom samhället träder varuutbyte i produktfördelningens ställe. Men är därmed också det samhälleliga band borta, som förut gjorde den producerande till en samhällets direkta arbetare?

Låt oss tänka oss en krukmakare och en åkerbrukare först i en gammal indisk bykommun och sedan som»självständiga» varutillverkare. I förra fallet är allt mycket enkelt: båda arbeta för samhället, d. v. s. för varandra, och samhället fördelar bådas produkter. I det andra fallet åter ser det ut som om var och en arbetade för sig själv, men som om däremot krukorna och jordbruksalstren på grund av några sina inneboende egenskaper utbyttes mot varandra i en viss proportion. Det faktum, som ligger bakom, att både krukmakeri och jordbruksarbete äro för samhället nyttiga arbeten, skymmes undan; personernas, producenternas förhållande ter sig nu, sedan produktionen blivit planlös, som ett förhållande mellan ting, mellan produkter. Härmed ha producenterna förlorat bestämmanderätten över sina egna inbördes förhållanden; de samhälleliga krafterna växa dem över huvudet och verka som naturkrafter, och man tror sig sedan i lagarna för dem finna eviga och orubbliga naturlagar.

Att varan sålunda pådiktas egenskaper, som blott äro ett uttryck för varutillverkarnas inbördes samhälleliga förhållanden, är den avslöjade hemlighet, som Marx kallar »varans fetisch-karaktär». Denna är ett lika viktigt som allmänt förbisett drag i den Marx’ska värdeteorin. Väsentligast är emellertid denna teoris huvudinnehåll en följdriktigt genomförd precisering av den klassiska ekonomins och särskilt Ricardos sats: arbetet är källan till värdet. Hos Marx får lagen denna lydelse: en taras tärde bestämmes at den för dess frambringande samhälleligt nödtändiga arbetstiden.

12. Överskottsvärde och kapital.

I den mån varuutbytet från tillfälligt blir allt mera regel, framträder — så fortsätter Marx sin tankegång — allt starkare behovet av en »allmän ekvivalent», d. v. s. en vara, i vilken alla andras värde kan lämpligen uttryckas: penningen kommer till. Penningen är sålunda varken ettpåfund eller ett värdetecken, utan en vara, i vilken andra varuvärden mätas. Det i en vara inneboende värdemåttet, arbetstiden, framträder under varuproduktionen nödvändigtvis i penningeform, i ett visst pris. Men på samma gång priset är penningenamnet pä det i en vara förkroppsligade arbetet, är det också uttrycket för utbytesförhållandet mellan varan och guldet. Detta förhållande beror emellertid även av annat än varans värde, varav följer att värde och pris ingalunda alltid behöva täcka varandra.

Med penningens införande utvecklar sig ur byteshandeln den enkla varucirkulationen, vars typiska form är: sälja varor mot penningar, för att åter köpa andra varor. Men småningom framträder en ny omsättningsform, vars form blir: köpa varor för penningar, för att sälja dem för — mera pennin'gar. Till detta kretslopp (penningar — vara — penningar -J- ett tillskott) måste drivfjädern ligga i det tillskott penningar, som utkommer över det ursprungligen förskotterade värdet. Detta nytillkomna värde är Marx’ ryktbara »Mehrwerth», överskottsvärdet. Och det värde, som rör sig i denna cirkulation, är — kapital.

Låt oss genast anmärka att själva detta överskottsvärde lika litet får förväxlas med de olika former, vari det omsider till större eller mindre del framträder, såsom vinst, ränta o. s. v., som värde får förväxlas med pris. Och låt oss också klart hålla fast, att för Marx är kapitalet icke ett vilande ting; endast en vara, som utför en viss rörelse, är kapital, eller som man också kan säga: kapital är värde, som frambringar överskottsvärde.

Men varifrån kommer då detta överskottsvärde? Det kan icke komma ur själva varucirkulationen,a ty dennas grundregel är ju, att lika värde bytes mot lika, och talet om att vid ett byte båda få vad som har för dem större värde är blott en omskrivning av, att de tillbytta före-målen kunna ha för båda efter bytet större nytta såsom brueknings-vS.rden. Icke heller kan saken förklaras genomatt den ene lurar den andra; detta blir blott en

förflyttning av värde från en ficka till en annan, men skapar intet nytt värde. Historiskt sett ha visserligen de första kapitalformerna, köpmans- och ockrarekapitalet, haft detta ursprung, men detta förklarar blott början till kapitalhopningen och ger sedan ingen ledning, med denna värdeteori.

Gätan löses därigenom att det finns en vara, som under själva sin förbrukning blir källa till värde. Den varan heter arbetskraft.

Skall någon verklig kapitalbildning kunna ske, måste det alltså finnas arbetskraft såsom vara i marknaden. Med andra ord: det måste där finnas fria arbetare, icke slavar — de voro ju själva varor — men vilka på samma gång äro skilda från de nödvändiga produktionsmedlen — eljest skulle de sälja sina produkter, icke sin arbetskraft. Dessa båda förutsättningar äro varken givna av naturen eller finnas i alla samhällsformer; först på 1500-talet framträdde de i större utsträckning, och därmed börjar det kapitalistiska tidsskedet.

Arbetskraftens värde mätes, liksom alla andra varors, genom den för dess frambringande och förnyelse samhälleligt nödvändiga arbetstiden. Den för arbetarens uppehälle och fortplantning nödiga mängden existensmedel — se där värdet av varan arbetskraft I I olikhet med andra varor innehåller denna ett historiskt och moraliskt element, som växlar i olika tider och länder med arbetarnas kulturgrad och vanda levnadsställning. Men för ett bestämt land och en bestämd tid är värdet givet på vad som behöves i genomsnitt till det nödvändiga uppehället.

Så äro vi då framme, skriver Marx hånande, »vid de medfödda människorättigheternas sanna paradis. Här härskar endast frihet, jämlikhet, egendom och Bentham *». Frihet — ty köpare och säljare sluta avtal som fria rätts-

* En engelsk filosof, som ansåg lyckan bäst främjas genom att var och en tillgodosåg sitt välförstådda egna intresse.ligen jämbördiga personer. Jämlikhet — byta de icke lika mot lika? Egendom — vardera förfogar blott över sitt. Bentham — vardera tänker blott på sig själv, de bringas i beröring av sina egna intressen, och så uppstår ömsesidig fördel och främjas bådas bästa I

Men det är dock icke utan, tillägger han, att de uppträdande ändra uttryck en smula. »F. d. penningägaren skrider nu fram som kapitalist, arbetskraftägaren följer efter honom som hans arbetare. Den förre småler betydelsefullt och geschäftsivrigt, den andre går med skyggt och motsträvigt, liksom en som burit sitt eget skinn till marknaden och nu icke har annat att vänta än — garveriet.»

13. Den kapitalistiska produktionen.

Att belysa i alla vinklar och vrår detta »garveri», den kapitalistiska produktionsprocessen, blir efter dessa grundläggande abstrakta betraktelser huvuduppgiften i Marx' »Kapital». Vi kunna här endast följa huvuddragen av denna framställning, vilken tvärtemot vad man vanligen föreställer sig icke alls är torrt dogmatisk, utan oupphörligt belyses med konkreta exempel och genomsyras av polemik mot den samtida nationalekonomins stora ljus och små dankar.

Hur ser, att börja med, det överskottsvärde något närmare ut, vars uppkomst ur arbetskraftens förbrukning vi i förra kapitlet mera teoretiskt-schematiskt lärde känna?

Vår kapitalist köpte på marknaden produktionsmedel och arbetskraft, och så låter han arbetet börja. Den produkt, som därav framkommer, blir då kapitalistens och icke den egentlige tillverkarens, ty denne hade ju hyrt bort sin arbetskraft för dagen och har då ej anspråk på annat än dess överenskomna pris, lönen. Antag att tillgång och efterfrågan på arbetskraft täckte varandra och lönen sålunda vore lika med arbetskraftens dagsvärde, detvill säga lika med värdet av de för en dag nödvändiga underhållsmedlen, antag till exempel tre kronor. För att frambringa dessa behövdes, låt oss säga, jämnt en halv dags arbete. »Men om en halv arbetsdag är av nöden för att underhålla arbetaren tjugufyra timmar, hindrar detta icke alls arbetaren att arbeta en kel dag. Arbetskraftens värde och det värde densamma sätter in i arbetsprocessen äro sålunda tvä olika storheter. Det var denna värdeskillnad kapitalisten hade i sikte, när han köpte arbetskraften .. . Att följaktligen det värde, som arbetskraftens förbrukning skapar under en hel dag, är dubbelt sä stort som dess eget värde pr dag, är en särskild

tur för köparen och alls ingen orättvisa mot säljaren.»

Hemligheten i överskottsvärdets tillkomst ligger nu fullt klar för den Marx'ska teorin. I värt exempel var arbetskraftens värde under en halv dag, sex timmar, tre kronor; sä mycket fick arbetaren i lön; men det värde, hans arbete under tolv timmars arbetsdag skapade, var icke tre, utan sex kronor; alltsä överskottsvärdet i kapitalistens ficka tre kronor. »Konststycket har lyckats. Penningen har förvandlats till kapital,» säger Marx. Och hur har det gätt till? Jo, enklast uttryckt sä, att arbetaren har av de tolv timmar, han arbetat, hållit på i sex för att ersätta sin lön, men de övriga sex har han arbetat gratis åt kapitalisten.

Man förstår då vilken betydelse kampen om längre eller kortare arbetsdag skulle fä för Marx. Kapitalisten söker genom arbetsdagens förlängning suga största möjliga kvantum värde ur den vara, arbetskraften, som han ärligen köpt. Arbetaren äter kräver normalarbetsdag, det vill säga, han vägrar att överarbeta så, att det normala livsmåttet sjunker, han vägrar på själva det billiga varuutbytets grund att på tio år förbruka vad som med berättigad sparsamhet kunnat räcka i trettio. Rätt står här mot rätt, och »mellan lika rätt avgör väldet». Det blir en genom århundraden fortgående kamp om arbetsdagnsegränser mellan kapitalister och arbetare. Med de mest upprörande fakta från Englands industrigrenar visar Marx hur denna kamp kan utfalla ännu i vår egen tid.

För den kapitalistiska produktionen måste enligt sakens natur huvudsyftet alltid vara att frambringa så mycket överskottsvärde som möjligt. Men kapitalet har andra utvägar härför än arbetsdagens förlängning. I ju större skala en produktion kan bedrivas, desto större blir totalsummans överskottsvärde; storproduktion är alltså kapitalet alldeles direkt till fördel. Än viktigare blir utvägen att minska den »nödvändiga arbetstiden», det vill säga den del av arbetsdagen, då arbetaren frambringar värdet av sin lön, vilket sker genom att öka arbetets produktivitet (alstringsförmåga). Desto längre blir naturligtvis då den andra delen av arbetsdagen, då överskottsvärdet frambringas.

Arbetets produktivkraft ökas genom mångas planmässiga samarbete, kooperation; denna blir därför grundformen för det kapitalistiska produktionssättet. Kooperationen framträder först som manufaktur, betecknad av arbetsdelning; dess tidevarv räknar Marx från mitten av 1500-talet till sista tredjedelen av 1800-talet. Marx framställer manufakturen träffande som »en produktionsmekanism, vare organer äro människor». Redan här börjar kapitalet betänkligt förkrympa arbetaren genom att göra ett själsmördande detaljarbete till hans livsuppgift, till exempel att sätta huvuden på knappnålar. Men ännu är kapitalet icke fullständigt herre: arbetarens skicklighet var av avgörande betydelse, manufakturerna voro ej sällan kortlivade, flyttade ganska lätt från land till land samt förmådde icke ersätta och undantränga städernas hantverk och landsbygdens hemindustri.

På en viss höjd frambringar emellertid manufakturarbetet maskiner, vilka införliva naturkrafterna och naturvetenskapen i produktionsprocessen och sålunda utomordentligt stegra arbetets produktivitet och kapitalvinsten. Stegring av kapitalvinsten eller med andra ord fram-bringande av mera överskottsvärde, men alls icke nfigon lättnad i arbetets börda, är också ändamålet med ett kapitalistiskt använt maskineri. Om maskiner införas eller icke beror sålunda i en del fall på graden av arbetskraftens exploatering (utsugning) i olika länder. I Amerika finns det maskiner för stenknackning; men i Europa betalas de härmed sysselsatta arbetarna vanligen så lågt, att det uppstår större överskottsvärde än med maskinarbete, och följaktligen knackas här fortfarande sten för hand.

För arbetarna medförde, som vi redan förut sett, den revolution i arbetsmedlen, som maskinen betecknar, ödesdigra följder. Hörom Marx:

»För så vitt maskinerna göra muskelkraft umbärlig, bli de medel att använda arbetare utan muskelstyrka eller med omogen kroppsutveckling, men större smidighet i lemmarna. Kvinno- och barnarbete var därför den kapitalistiska maskinanvändningens första lösen! Detta väldiga ersättningsmedel för arbete och arbetare förvandlades sålunda genast till ett medel att öka antalet lönarbetare genom att föra in i rullorna under kapitalets omedelbara lydno arbetarefamiljens samtliga medlemmar, utan hänsyn till ålder eller kön. Tvångsarbetet för kapitalisten rövade tiden icke blott för barnens lekar, utan även för det fria arbetet inom sedliga gränser i hemmets krets för familjen.

----------------I det maskinerna kasta alla arbetarefamiljens medlemmar ut på arbetsmarknaden, fördela de värdet av mannens arbetskraft på hela hans familj och sänka sålunda detta ... Fyra måste nu leverera icke blott arbete, utan även överskottsarbete åt kapitalet, för att en familj skall kunna leva... Kapitalet köper nu omyndiga eller halvmyndiga. Arbetaren säljer hustru och barn. Han blir slavhandlare...»

Kvinno- och barnarbetet förstör rasen och bryter på samma gång de manliga arbetarnas motstånd mot kapitalets despotism. Arbetstiden utsträckes, ej minst för att icke maskineriet skall stå räntelöst stilla.

Som prov på Marx' polemiska stil må på tal härom anföras följande rader ur hans »Kapital»:

»Det väldigaste medel att förkorta arbetstiden slår om till det ofelbaraste medel att förvandla arbetarens och hans familjs hela livstid till disponibel arbetstid för kapitalet att skapa överskottsvärde utav. 'Om' — så drömde Aristoteles, forntidens störste tänkare — 'om varje verktyg kunde förrätta sitt arbete på befallningliksom Dædalos' konstverk rörde sig av sig själva, så behövde varken verkmästarna några biträden eller herrarna några slavar.' Ja, de hedningarna! Som den fiffige Bastiat upptäckt och före honom den ännu slugare MacCulloch,* begrepo de ingenting av ekonomi och kristendom. De begrepo bland annat inte, att maskinen är det utmärktaste medel att förlänga arbetsdagen. De ursäktade kanske den enes slaveri med att det var medlet till den andres fulla mänskliga utveckling. Men till att predika massornas slaveri för att göra några råa ocb halvbildade uppkomlingar till 'vår framstående spin-neriägare', vår vitt kände korvfabrikör' och 'vår inflytelserike blanksmör jefabrikant', därtill felades dem det specifikt kristliga organet.»

Ännu är dock ingalunda den kapitalistiska maskinindustrins syndaregister enligt Marx uttömt. Den har en strävan att göra arbetet mera intensivt; en utväg som också tillgripes i den mån en normalarbetsdag införes. I hantverk och manufaktur betjänar sig arbetaren av verktyget; i fabriken tjänar han maskinen, hans individuella skicklighet träder i bakgrunden. Härmed följer en »kasern-mässig disciplin», alldeles utan skrankor av »det eljest så moderna representativa systemet», och vilken ingenting annat är än »den kapitalistiska karrikatyren av den nödvändiga samhälleliga regleringen av arbetsprocessen». »1 stället för slavpåfösarens piska kommer 'basens' straffbok. Alla straff omsättas naturligtvis i böter och löneavdrag, och fabriks-Lykurgusarnas skarpsinne i lagstiftningsväg är så stort, att det är nästan ännu mera lönande om arbetarna bryta mot reglementet än om de följa det.» Och lägg härtill de livsfarliga och hälsovidriga förhållanden, varunder arbetet ofta utföres, och som drastiskt belysas av »de industriella batalj-bulletinerna över döda och sårade!»

Maskinen, arbetsmedlet, blir arbetarens konkurrent; hans vara, arbetskraften, blir osäljbar och värdelös som gamla kasserade papperspengar. Och denna process griper yrke efter yrke. En del av de överflödiggjorda arbetslösa går under, en annan del överfyller alla lättare industrigrenar och sänker lönerna under arbetskraftens värde. Ja,

• Nationalekonomer, som hylla teorin om intresseharmoni mellan arbete och kapital.må8kinförbättringar ha gjorts direkt i avsikt att kväsa strejker. Å andra sidan möjliggör storindustrins oerhörda produktionsförmåga att hela världsmarknaden genom en tids feberaktig verksamhet blir överfylld. Industrin rör sig i perioder av överproduktion, kris och stillestånd, varunder arbetarnas läge ytterligare försämras. Samtidigt återverkar maskinen förstörande på de gamla produktionsformerna; hemindustrin urartar till det ohyggligaste »utsvettningssystem».

Vi kunna här icke vidare dröja vid hur Marx varierar uttrycken för de inre motsägelser han finner åtfölja den kapitalistiska produktionen. I och med storindustrin har denna blivit en samhällelig verksamhet, utförd av många, planmässigt samarbetande personer. Men produktionsmedlen, jorden, maskinerna m. m., äro nu enskild egendom, och så länge detta är fallet, blir också produkten de icke arbetandes, dessa ägares, tillhörighet. En annan motsägelse är den, som råder mellan den noggranna ordningen inne på fabriken och den planlösa konkurrensanarkin ute på marknaden. Sedan Marx skrev, har denna vilda konkurrens med sina följder av varuförfalskningar och dylikt — att nu ej tala om de moraliska följderna — i allt högre grad börjat efterföljas av storkapitalisters inbördes överenskommelser för att till sin fördel monopolisera en hel produktionsgren — så

kallade »truster» eller »ringar» — en ekonomisk företeelse som visar möjligheten och behovet av produktionens planmässiga ordnande, fastän detta tills vidare sker blott till ett fåtals fördel.

Icke heller kunna vi annat än naket omnämna, att Marx i slutet av sitt »Kapital» vidlyftigt undersöker hurö verskottsvärdet förvandlas till kapital och hur kapitalet med arbetets ökade produktivitet »ackumuleras», hopas i alltjämt växande skala. På samma gång fortgår ett sammanförande av flera kapital till ett, och därvid tjänar varornas billighet som det vapen, vilket de större kapitalen segrande föra i konkurrenskampen. I sammanhang härmed utvecklarMarx sin lära om *den industriella reservarmén», vilken han anser alls icke bero på för hastig folkmängdstillväxt, utan endast vara en för den privatkapitalistiska ordningen betecknande återspegling av kapitalets periodiska utvidgning och sammandragning. Reservarmén är kedjan, som håller arbetarna fast vid eländet.

Man må icke föreställa sig att »den kapitalistiska ackumulationen» och kapitalkoncentreringen blott utvecklas teoretiskt. England får lämna exempel. »Från 1842 till 1852 ökades den beskattningsbara inkomsten med sex procent; från 1853 till 1861 med tjugu procent; faktum är så förvånande,» säger Gladstone i ett budget-tal, »att det nästan är otroligt.» Och året därpå talade samme Gladstone om »massor vid pauperismens rand» och säger, att i »nio fall av tio är lifvet blott en kamp för existensen.» Marx kan för sin del ej finna annat än att denna rikedomsbopning väsentligen stannat hos de besittande klasserna, men icke nämnvärt förbättrat deras ställning, som skapat den. Han lägger sålunda här fingret på själva kärnpunkten i vår tids »sociala fräga», sädan vi i första kapitlet sågo den.

»Kapitalets» första del lämnar även en historisk skild« ring av »den ursprungliga ackumulationen», ett ämne som vi redan förut i detta häfte berört. Här må blott till sist, som avslutande återblick på hela den marxistiska socialismens åskådning, anföras några utdrag ur det mycket märkliga kapitel, som handlar om »den kapitalistiska ackumulationens historiska tendens»:

--------------»Smådriften har till grundval att arbetarens produktionsmedel äro hans privategendom ... Bonden äger åkern, hantverkaren instrumentet, varpå han spelar som virtuos. Detta produktionssätt ... är blott förenligt med trånga naturliga skrankor för produktion och samhälle. På en viss höjd bringar det till världen de materiella medlen till sin egen förstöring. Denna förstöring, förvandlingen av de individuella och söndersplittrade produktionsmedlen till samhälleligt koncentrerade, det vill säga mångas ringa egendom till ett fåtals massegendom eller med andra ord expro-prieringen av folkets stora massa från jord, livsmedel och arbetsredskap — denna förfärliga och svåra expropriering utgör kapitaletsförhistoria... Den utföres med den skoningslösaste vandalism och med de smutsigaste, skändligaste, hätskaste lidelser som drivfjäder. Den slags privategendom, som individen själv arbetar sig till, nndan-trånges av den kapitalistiska privategendomen, som vilar på exploatering av andras formellt fria arbete.

Så snart denna förändring tillräckligt vidsträckt och djupt upplöst det gamla samhället, så snart arbetarna förvandlats till proletärer och deras arbetsmedel till kapital, så snart alltså det kapitalistiska produktionssättet står på egna ben, antager :.. privat-egendomsbesittamas fortsatta expropriering en ny form. Vad som nu skall exproprieras är icke längre den självständige arbetaren utan den många arbetare exploaterande kapitalisten. Denna expropriation fullbordas genom den kapitalistiska produktionens egna lagar, genom kapitalens koncentrering. Varje kapitalist slår ihjäl flera andra. Hand i hand härmed utvecklar sig arbetsprocessens kooperativa form i allt större skala... Samtidigt med att antalet kapitalherrar avtager, växer masseländet, förtrycket, slaveriet, förnedringen, utplundringen — men också missnöjet och det upproriska sinnet inom den ständigt tillväxande arbetarklassen, vilken blivit samlad, skolad och organiserad genom den kapitalistiska produktionsprocessens eget maskineri. Kapitalmonopolet blir till fjättrar för det produktionssätt, som med och under detsamma blomstrat upp. Produktionsmedlens koncentrering och arbetets allt merasam-hälleliga karaktär nå en punkt, där de icke längre låta sig stängas inom sitt kapitalistiska skal. Detta spränges. Den kapitalistiska privategendomens timme slår. De som förr avhänt andra deras egendom bli nu själva avhända sin. Expropriatörereoa bli exproprierade.

----------------(Denna sociala revolution) återställer ånyo den [-individuella-] {+indi- viduella+} egendomen, men på grundvalen av vad som vunnits under det kapitalistiska tidsskedet, samarbete mellan fria arbetare och dessas gemensamma ägande av jorden och de genom arbetet självt frambragta produktionsmedlen.

Förvandlingen av den på individernas eget arbete vilande, sönderstyckade privategendomen till kapitalistisk egendom är naturligtvis en vida långvarigare, hårdare och svårare process än att förvandla den faktiskt i driftsättet redan på samhällelig produktion vilande kapitalistiska privategendomen till samhällelig egendom. I förra fallet gällde det för ett fåtal roffare att expropriera folkets massa, i det senare åter gäller det för folkets massa att expropriera ett fåtal roffare.

14. Ur kritiken av den vetenskapliga socialismen.

Vi sågo hur socialismen på sitt utopiska stadium kritiserade den bestående ordningen, förkastade denna somoduglig och i dess ställe byggde upp ur medvetandets djup nya, fullfärdiga samhällssystem, som skulle innehålla den absoluta lösningen av alla svårigheter och orättvisor. Med Marx infördes historiska och relativa synpunkter i stället för metafysiska och absoluta. Socialismen anknöt fortfarande vid en kritik av det bestående, men nu var ej nog att förkasta, man försökte förstå och förklara hur detta bestående uppkommit, dess relativa historiska nödvändighet för sin tid, på samma gång man visade fram tecknen till dess upplösning och hur det nya, som måste komma efter, redan spirade fram mitt i det sönderfallande gamla.

Kunde sålunda kritiken av den utopiska socialismen med fullt fog både söka och finna sårbara punkter i dess fantastiskt-minutiösa framtidsskildringar, så är denna an-fallstaktik däremot omöjlig att använda mot den moderna socialismen. Ty denna anser sig visserligen ha funnit tillnärmelsevis vad den sökte, den pågående samhällsutvecklingens allmänna tendens, men vägrar alldeles att inlåta sig på vad Marx kallade att »lämna recepter för framtidens gårkök». Naturligtvis utesluter denna reserverade hållning icke att försök kunna göras att i allmänna drag utveckla de viktigaste följderna av produktionens förvandling från kapitalistisk till socialistisk. Men även frånsett svårigheten att här säga var partiåsikterna sluta och privatmeningarna börja, hör ändå kritiken av den socialistiska så kallade »framtidsstaten» till de vetenskapligt lönlösaste uppgifter. Ty antingen ha socialisterna rätt i att utvecklingen nu oemotståndligt driver mot en sådan sakernas ordning, och då måste folkens väg gå ditåt, även om den är stenlagd med de maktägande klassernas goda föresatser att aldrig tillåta det; eller också misstager sig socialismen om utvecklingens tendens, och då nås aldrig det fruktade framtidslandet. I den politiska dags-agitationen låter sig visserligen ännu den för ändamålet utklutade »framtidsstaten» med en viss fördel användas— t. ex. Eugen Richters karikatyr — men ur den vetenskapliga kritiken av socialismen ftr detta spörsmål utrangerat.

Den huvudpunkt, där den vetenskapliga striden om socialismen skall utkämpas, har stundom ansetts vara den Marx’8ka värdeteorin. Angreppen mot denna ha varit legio: varje opartisk skall dock medgiva, att åtminstone de i den populärvetenskapliga kritiken oftast upprepade huggen gå vid sidan av vad de skulle träffa. Så brukar man till exempel mot Marx’ sats att samma arbete alstrar samma värde, framdraga att saluvärdet växlar med åtskilliga förhållanden, en dagsklar sanning, vilken Marx som vi sett själv påpekat under uttrycklig, men förspilld varning att förväxla vad han kallar värde med pris. Likaså kan man finna den första invändning vi sågo Marx i sitt »Kapital» avväpna, om den late arbetaren som större värde-frambringare än den flitige, ännu i dag oförskräckt återupprepad som nedgörande för Marx’ värdeteori I

Lika litet håller det streck, som ofta säges, att Marx »glömt bort» naturens andel i all produktion. Han påstär uttryckligen om sitt bytesvärde att detta »icke kan inne-hålla mera naturämne än låt oss säga växelkursen gör». Detta resonemang kan förvisso vara omtvistligt i själva sin utgångspunkt, men talet om att naturen »glömts bort» av Marx blir dock påtagligen så obefogat som gärna är möjligt. Hederspriset för dylika mördande hugg i luften torde likväl böra tillkomma dem, vilka skrivit mot Marx’ värdeteori utan aning om eller utan att kunna fatta, att varan för Marx är ett historiskt, men icke ett allmänmänskligt begrepp. Vare sig detta slags kritici påstå, att

vara hos Marx är detsamma som nyttighet, eller de uttala som sin oförgripliga mening, att om varan är en »historisk

kategori», är detta lika väl fallet med hela naturen, så

befinna vi oss med dylikt långt, långt utom all vetenskaplig diskussions råmärken.

En ursäkt bör man dock billigtvis låta gälla även för

5. — Ver dandis småskrifter. 45.den populära tendenskritikens mest vidunderliga vatten-skott: de sakna icke motstycken där man haft rätt att vänta bättre. Alltför mänga forskare även med vetenskapligt namn ha i sin föresats att vederlägga Marx gått till väga med en lättvindighet, som icke kan höja deras vetenskapliga anseende. Så finna vi i en avhandling av Maurice Block, medlem av franska institutet, följande häpnadsväckande befängdhet: »Marx påstår att sex timmars arbete, av vilken natur det vara må, frambringar tre shillings, och att tre shillings överallt ftr vad som behövs för att leva som sig bör.» Och Laveleye anmärker, att om arbetaren får (i jämviktsläge mellan tillgång och efterfvågan) i lönen precis ersättning för arbetskraftens värde, så »inser man icke varför Marx för process mot kapitalet». Så kan dock endast den uttrycka sig, som i det ögonblicket totalt förbiser hur skarpt Marx framhäver skillnaden mellan arbetets avkastning och arbetskraftens reproduktionskostnad, och hur ur denna skillnad härflyter hela det överskottsvärde, som enligt Marx kapitalistklassen under sakernas nuvarande ordning tillskansar sig. På samma sätt gör sig Schäffle, både när han förut i viss mån försvarat socialismen och senare när han angripit den, skyldig till det alltför vanliga missgreppet, att betrakta Marx’ lära om arbetstiden som varornas värdemätare icke såsom den viU anses vara, en lag för den kapitalistiska samhällsordningen, utan som en norm för produktfördelningen i ett kommunistiskt samhälle. Marx säger dock uttryckligen på det enda ställe där han berör den sistnämnda frågan, att han i sitt exempel antager fördelning i proportion till arbetstiden »endast för jämförelsens skull med varuproduktionen», och framhåller dom sin mening att fördelningsreglerna komma att växla med det kommande samhällets olika utvecklingsgrad.

Det värdeteori, som för närvarande torde omfattas av ett flertal inom den vetenskapliga världen och vilkenäven åt8killiga av socialismens teoretiker luta åt, är emellertid den, som ofta uppkallas efter engelsmannen Jevons, men även självständigt utvecklats av »den österrikiska skolan» (Menger, Böhm-Bawerk med tiera). Marx skilde, som vi sett, skarpt mellan bruks- och bytesvärde, och fann att, om man bortser från varukropparnas (ojämförbara) bruksvärden, återstår dem blott egenskapen att vara arbetsprodukter. Nej, invänder Jevonismen — jag följer här närmast en uppsats av G. F. Steffen, som han hade vänligheten ge mig del av till första upplagan — utom det »konkreta» kvalitativa bruksvärdet (eller nyttan) finns hos dem även ett »abstrakt», kvantitativt, alltså jämförbart bruksvärde (eller nytta), och detta bildar bytesvärdet. Nyttigheterna (däribland varorna) ha till uppgift att tillfredsställa mänskliga behov, vilket kan ske i olika grad. Men ju mera som konsumerats av en viss nyttighet, dess mera sjunker den abstrakta nyttan av ett ytterligare tillskott av samma slags nyttighet; har jag redan tre kilo bröd om dagen att äta, blir påtagligen ett Qärde kilo av mycket ringa nytta för mig, jämfört med vad de föregående, i all synnerhet • det första varit. Utsträckas dessa betraktelser på samhället, finner man, att den i samhället existerande kvantiteten av en vara blir bestämmande för dess bytesvärde — ju rikligare tillgång, dess mindre bytesvärde — Och på så vis, att bytesvärdet mätes av det lägsta abstrakta bruksvärde, som ännu föranleder ett köpeanbud, eller av vad Jevons kallat gränsnyttan. Den Jevonska värdeteorien blir sålunda: en varas bytesvärde är dess grån8nytta och bestämmes av dess kvantitet.

Denna teori söker således värdets källa i människan själv och knyter äter samman, fast utan att sammanblanda dem, de av Marx så absolut åtskilda begreppen bruks-och bytesvärde. Varans värde härledes då icke direkt ur dess produktionskostnad, utan omvänt göras dessa konst-nader just emedan man på förhand känner det värde pro-dukten skall få; och på samma sätt få produktionsmedlen sitt värde av de produkters värde, som med dem frambringas. Men det är å andra sidan klart att, om en vara blott kan förökas i mängd genom insats av mänskligt arbete, kunna de som skola sälja varan icke nöja sig med, att dess bytesvärde får sjunka under värdet av det på varan nedlagda arbetet. I ett privatkapitalistiskt samhälle med fri konkurrens blir därför varornas bytesvärde nära lika med värdet av det för deras frambringande socialt nödvändiga arbetet. Marx’ värdelag blir sålunda, enligt denna tankegäng, för det historiska specialfall av samhällsformerna han undersökt, på det hela så att säga >en sann teori, ställd på huvudet» — ett slutresultat, som gör det sä mycket lättare att förstfi, att bland den Jevonska

värdeteorins anhängare finnas fullblodssocialister så väl som socialreformatorer av olika skiftningar på det borgerliga samhällets grund.

Vi skola sä mycket mindre giva oss in på huru försvvararna av Marx’ värdelära i sin tur bemött Jevonismen, som i själva verket hela denna strid om värdeläran, om än dess utgång är av vikt för vissa formuleringar av socialismens kritik av det bestående, dock icke alls är avgörande för frågan: privatkapitalism eller socialism. »Marx har aldrig grundat sina socialistiska fordringar på sin värdelära,» säger med full sanning Fr. Engels, »utandärpä att det kapitalistiska produktionssättet med nödvändighet störtar tillsammans, något som inför våra ögon dagligen mer och mer fullbordas.» Om än Marx’ värdelära skulle definitivt uppgivas som förklaringsförsök av den kapitalistiska produktionsmekanismen och dess överskottsvärde, så kvarstår dock själva det obestridliga faktum, att de besittande klasserna som helhet betraktade under nuvarande förhålanden fylla sina fickor med ett överskotl, som icke grundas på deras eget arbete, utan mer eller mindre direkt på andras. Överskottsvärdet och dess konsekvenser blir man alltså icke kvitt med Marx’ värdeteori. Hade vi emellertid ingen bättresäkerhet för den förestående radikala omvälvningen än att den nuvarande fördelningen av arbetets avkastning är orättvis, så kunde vi, menar Engels, få vänta länge. Klassmotsatsernas orättfärdighet har känts förut också, men utan verkan. Men när i våra dagar ropet på klasskillnadens fall väcker sådan genklang över världen, så beror det på att den moderna storindustrin skapat dels ett proletariat, som måste genomföra denna uppgift vid äventyr att sjunka ned till kinesiska kulis, dels en bourgeoisi, som ensam äger alla produktions- och livsmedel, men visar i varje svindelperiod med därpå följande krasch att den blivit oförmögen att längre leda samhällets produktiva krafter. Produktionskrafterna ha vftxt det gamla produktionssättet över huvudet — däri ligger» slutar Engels, den moderna socialismens segervisshet.

Huvudfrågan för eller mot den vetenskapliga socialismen måste sålunda bliva: äro Marx’ åsikter om den pågående samhällsutvecklingens allmänna tendenser väsentligen riktiga eller väsentligen falska? Eller som Kirkup skrev i Encyclopedia Britannica: »Gå de verkligen levande och mäktiga tendenserna i vår tid fram mot en högre och vidare form av social organisation, fram mot socialism? Det är hela frågan.»

Att söka giva svaret på den frågan tillkommer icke detta arbete. Här ha vi blott att se till att läsaren, när han själv går att söka detta svar, ställer problemet rätt.

Om det kan visas att den storindustriella produktionen icke är en erövrande makt i våra samhällen, vilken på dem trycker i allt högre grad sin stämpel, om i stället den småborgerliga produktionen ännu kan som förr giva de breda samhällslagren både dräglig och trygg bärgning, då ftr socialismen på en avgörande punkt tillbakavisad.

Ännu pågår visserligen strid härom, och icke minst har bland socialisterna själva av den i Tyskland s. k. revisionistiska riktningen, Bernstein, David m. fl., gjorts gällande, att Marxismens schema för storproduktionens växande herravälde äralltför absolut formulerat. Det är statistiken som tillbörligt använd skall fälla det avgörande utslaget; men som ofta i dylika fall får man här se försök att »med siffror bevisa vad som helst». Mot förhastat användande av svenska yrkes-

stati8ti8ka data, utan noggrann prövning av materialets beskaffenhet och jämförbarhet, torde det vara skäl att varna. Några tyska siffror må i stället här anföras.

År 1882 föll ungefär hälften av totalproduktionen i industri och hantverk på storindustrin, år 1895 redan

mellan 60 och 70 procent. Av 100 anställda personer voro

	1882	1896
i fabriker m. m. med 1—5 personer	69,0	46,5
» » » 6—50 »	19,0	23,9
> » » 51—över 1,000 »	22,0	29,6

Smådriftens tillbakagång i social betydelse synes ovedersäglig, ehuru det är förhastat att därav draga slutsatsen

att densamma står inför något utdöende. Den försvinner icke, men ändrar karaktär. Den tränges ut från massproduktionen, men kan hålla sig eller t. o. m. blomstra upp på specialiteter. Men kan också en så beskaffad smådrift tjäna som värn mot att en nations ekonomiska liv kommer i allt starkare beroende av storkapitalismen?

Om sålunda inom industrin (och även inom handeln, när nödig hänsyn tages till att en mängd småhandlande i själva verket leva i proletäriska förhållanden) sakernas gamla ordning synes vara stadd i omvälvning, framträder denna process inom jordbruket i en annan form än stordriftens överhandtagande. Flerstädes är inom denna arbetsgren f. n. småbruket i framåtgående, medan stordriften visar tecken till upplösning. Men den intensivare kultur, som allt mer kräves, fordrar kapital som förutsättning redan för ett till omfånget ganska måttligt jordbruk. Den forne självständige och självtillräcklige småbonden blir allt mera beroende av samhällets allmänna förhållanden och av den även på landsbygden framträngande industrialismen. Han förmår allt mindre bestämma samhällets gestaltning,den jordbrukande befolkningens antal ftr överallt i relativt och mångenstädes t. o. m. i absolut sjunkande. Det synes därför i hög grad förhastat att draga slutsatser för ett individualistiskt produktionssätts bestående livskraft därav, att Marx' förutsättningar om jordens hopande på ett fåtal händer icke synas gå i uppfyllelse på det direkta sätt han tänkte sig.

Det stora flertalet omdömesgilla personer delar nog numera den mening redan prof. Fahlbeck uttryckte i sin förut citerade bok: »Det är obestridligt att vissa delar av mellanklasserna äro vigda till undergång. Den mindre näringsidkaren pressas ovanifrån genom konkurrensen med den store yrkesbrodern, nedifrån genom arbetarnas krav på högre löner, med den verkan, att han och hans släkte efter hand pressas ut ur världen.» En annan fråga är om Mårx' satser om den alltmer hopade rikedomen vid samhällets ena pol och den växande nöden bland det växande proletariatet äro riktiga, åtminstone vad det sista ledet i motsättningen beträffar. Vore det så, skulle vi ganska visst driva mot den samhällskatastrof som anarkisterna vilja påskynda, men som socialdemokratins bela uppbyggande arbete går ut på att göra överflödig. Sannt är att, som prof. Fahlbeck sagt, »innan alla de krafter kommo i gång, vilka i form av fabrikslagar, arbetareorganisationer m. m. satte en gräns för arbetarnas ohejdade exploatering av sina arbetsgivare, syftade den ekonomiska utvecklingen under den fria konkurrensens regim otvivelaktigt till att hopa de växande rikedomarna allenast hos ett fåtal»» Men fortgår ännu samma tendens, eller har sedan dess en stärkning ägt rum av arbetarklassens ekonomiska ställning? De flesta nutida socialister äro villiga medgiva, att arbetarklassens hela livsställning i stort sett på det sista halva seklet absolut taget förbättrats, men de framhålla å andra sidan dels massornas osäkra ställning, belyst ej minst av härjande kriser, dels att arbetarklassens andel i det nationella arbetets avkastningdock knappast hållit jämna steg med denna avkastnings egen starka ökning, m. a. o. att den fattiga klassen kanske lever något drägligare, men den rika klassens rikedom har vuxit ännu mer. Å andra sidan söka en del nationalekonomer uppvisa att både arbetarnas och medelklassens andel av nationalinkomsten blir allt gynnsammare.

Vi ha här endast haft att ställa frågorna rätt, lämnande åt våra läsare att själva bilda sig sitt omdöme. Kan med bibehållande av det nuvarande samhällets grundförutsättningar massornas nöd icke alltför långsamt efterträdas av allmän bärgning, den tvungna arbetslösheten försvinna och en rask utjämning av nu existerande samhäils-motsat8er åvägabringas? Eller måsté vägen till detta mål, som socialisterna anse, utan fruktan läggas i den riktning att steg för steg allt flera av de stora moderna produktionsgrenarna överföras i samhällets ledning och besittning, medan från en annan sida kooperationen avlöser den privatkapitalistiska produktionen, allt under det fackföreningarna försvara och förbättra arbetarnas levnadsställning och föra in konstitutionella principer i arbetsavtalets gestaltning?

15. Slutord.

Av den vetenskapliga socialistiska teorins förmålning med arbetarklassens praktiska frigörelsesträvan har fötts den moderna socialdemokratin. För huvudkonturerna av dess utveckling, från »Internationalens», Lassalles och Pariserkommunens dagar, fram genom socialistlagarnas stormar till den världsomfattande rörelse densamma nu utgör, redogöres i skriften n:r 52 av denna serie: Socialdemokratien, dess uppkomst och utveckling av Axel Danielsson, omarbetad och fullständigad av Hj. Branting.